

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

(עמודים 179-218 בספר הלימוד)

תשובות הגותיות לשאלת הסבל בעידן המודרני

במרכז הפרק הזה עומדים שני הוגים: ישעיהו ליבוביץ ויוסף דב הלוי סולובייצ'יק. שניהם היו אנשי הלכה מובהקים וראו בקיום המצוות אלמנט מרכזי, אם לא היחיד, של החיים הדתיים. ישנם קווי דמיון נוספים בהגותם, והם גם העריכו מאוד זה את זה. למרות הדמיון הגדול ביניהם עמדתם הפילוסופית הייתה שונה, וממנה צמחו תשובות שונות לשאלת הקשר בין העולם לבין אלוהים ולשאלת הסבל.

חלק א: ישעיהו לייבוביץ' עמודים 179-188

כפתיחה מתודית להוראת הגותו של ליבוביץ' אנחנו מציעים תרגיל שיבהיר את המונח העיקרי בדבריו בפרק זה, והוא ההבדל בין מעשה שהוא "לשמה" לבין מעשה שנעשה "שלא לשמה".

נפתח בהצגת סיטואציה: עידו, תלמיד בכיתה י"א, נפצע בעת רכיבה על אופניו. זמן קצר אחר כך עברה לידו אביגיל, בת כיתתו, ראתה שהוא זקוק לעזרה, וסייעה לו ולאופניו להגיע הביתה ולקבל טיפול.

כדאי עכשיו לפנות לתלמידים ולשאול: למה אביגיל סייעה לעידו? את התשובות אפשר לרכז בטבלה. זו העמודה השנייה - המקרה. יכולות כמובן להיות תשובות נוספות (העצמה חברתית לאביגיל / רחמים על עידו ועוד רבות אחרות) עם זאת, את רוב התשובות האפשריות, ואולי את כולן, ניתן לסווג לאחת מחמש האפשרויות שבשלוש העמודות משמאל. עמודות אלה עוסקות בשאלה האם אביגיל פעלה למען עידו או במטרה אחרת.

העמודה הראשונה, "מה רואה המתבונן מבחוץ?", חשובה כדי להבהיר שהמעשה זהה. בכל מקרה עידו נחבל ואביגיל סייעה לו. איש לא יכול לדעת מה התחולל בנפשה של אביגיל בזמן שסייעה לו, מלבד אביגיל עצמה. השאלה איננה על המעשה, אלא על הכוונה שעמדה מאחורי המעשה.

מה רואה המתבונן מבחוץ?	המקרה	למען מי נעשית הפעולה?	המניע	ציפייה לעתיד
א אביגיל עוזרת לעידו	אביגיל עוזרת לעידו כדי שבהמשך עידו יעזור לה	אביגיל	אגואיזם	אביגיל מצפה לגמול על המעשה הטוב שלה
ב אביגיל עוזרת לעידו	אביגיל עוזרת לעידו כי כתוב בתורה "ואהבת לרעך כמוך". אביגיל מקווה שאם היא תעשה מעשים טובים אולי תקבל פרס מאלוהים – הגנה מפני אסונות ומחלות או פרנסה טובה	אביגיל	אגואיזם	אביגיל מצפה לגמול על המעשה הטוב שלה

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

ג	אביגיל עוזרת לעידו	אביגיל והחברה	חברתי וגם אגואיזם	אביגיל מצפה שהמעשה הטוב שלה ישפיע על הסביבה
ד	אביגיל עוזרת לעידו	עידו	אלטרואיזם	אין
ה	אביגיל עוזרת לעידו	אלוהים	מניע דתי – לקיים את רצון ה'.	אין

במהלך מילוי הטבלה הרבה פעמים מתעוררת שאלה סביב המושגים "אגואיזם" ו"אלטרואיזם". הרבה תלמידים טועים לחשוב שאם אדם פועל למען הטוב בעיניו, הוא אגואיסט; כי אדם בעל מצפון לא יכול לישון טוב בידיעה שיכול היה לעזור לחבר, ולא עזר. לכן כולם אגואיסטים, כי גם הפועלים למען הזולת למעשה פועלים למען עצמם. **זוהי טעות בהבנת המושגים הללו וחשוב להבהירה.** ההבדל בין אגואיסט, אלטרואיסט ו-דתי, הוא בשאלה - מה טוב בעיניך:

- **אגואיסט** – אדם שהטוב בעיניו היא התועלת לעצמו.
- **אלטרואיסט** – אדם שהטוב בעיניו הוא התועלת לזולת.
- **דתי** – אדם שהטוב בעיניו הוא לעשות את דבר ה'.

אמנם בסופו של דבר כולם עושים את הישר בעיניהם, אך ההבדל ביניהם הוא - מהו הישר בעיניו. כאן ניתן להזכיר את האמירה במסכת אבות, "אדם ניכר בכעסו" - יש מי שכועס על כך שקיבל במבחן ציון נמוך מהמגיע לו, ויש מי שזועם על פערי השכר בין גברים ונשים; ויש מי שכועסת על סדרי העדיפויות של הממשלה, שבגללן סל התרופות מצומצם ויש אנשים שאינם יכולים לקנות תרופות שהיו מקילות על מכאוביהם. שלושתם כועסים, ההבדל ביניהם הוא הסיבה לכעס. כך גם אגואיסט, אלטרואיסט ודתי. כולם עושים את הישר בעיניהם, ההבדל הוא בשאלה - מה ישר בעיניהם.

עתה נחזור לשתי השורות האחרונות בטבלה. בשתיהן אביגיל פועלת מבלי לצפות לתוצאה אחרת, מלבד הידיעה שהיא עשתה את המעשה הראוי. הגדירה זאת יפה הסופרת אייריס מורדוק, שהייתה פרופסור לפילוסופיה באוניברסיטת קיימברידג', והגדירה זאת כך: "one must be good for nothing". האדם צריך להיות טוב, ולכך אין נימוק ואין תכלית אחרת¹.

רעיון דומה לכך ראינו בפרק העוסק בתפיסתם של חז"ל בעמ' 85-87 בספר הלימוד.

¹ יש כאן משחק מילים נפלא: הביטוי האנגלי good for nothing פירושו "אדם שאינו שווה כלום". מורדוק מפרקת את הביטוי למרכיביו ואומרת: אתה חייב להיות good, למרות שה-good אינו תורם לך דבר ואין לך תועלת ממנו - for nothing. ומדוע אתה חייב להיות good? משום שזה ה-good. זהו ממש המושג של 'לשמה' מחוץ להגות הדתית, בהגות האתאיסטית. "ישעיהו ליבוביץ, חמישה ספרי אמונה, ערכה מירה עופרן, ירושלים, "כתר", 1995 עמ' 38-39.

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

לפי ליבוביץ, רק מעשה שהוא למען ה', הוא מעשה "לשמה". ההבדל בין מקרה ד' למקרה ה' בטבלה יובהר בהמשך הפרק כשנגיע לדיון בעקידת יצחק.

הצעה מתודית: ניתן לחלק לתלמידים את הטבלה כשהיא ממולאת רק באופן חלקי ולהציע להם להשלים אותה בעצמם. לאחר שיסיימו - לדון בהבדלים בין המקרים ובמושגים "אגואיזם", "אלטרואיזם", ו"דתי".

הצעה נוספת: כל משימה שנותנים לתלמידים לביצוע במהלך השיעור - להגביל בזמן קצר! ואף להפעיל טיימר לשם כך. (יש לכם שלוש דקות להשלים את הטבלה). פעמים רבות תלמידים נרתעים ממילוי המשימות מסיבות שונות. בד"כ הדבר נובע מפחד לטעות. הם חושבים בליבם: "למה להתאמץ - ממילא המורה תסביר!" והם כמובן צודקים. לכן יש לעודדם לנסות, כי אחרת לא ילמדו את מיומנות הקריאה. הגבלת המשימה בזמן קצר יוצרת תחושה שהמשימה אפשרית.

טבלה לדוגמא למילוי ע"י התלמידים: לפניכם חמישה מצבים שונים. הציגו את המאפיינים של המצבים השונים בטבלה.

מה רואה המתבונן מבחוץ?	המקרה	למען מי נעשית הפעולה?	המניע	ציפייה לעתיד
א	אביגיל עוזרת לעידו כי היא מקווה שבהמשך עידו יעזור לה	אביגיל		אביגיל מצפה לגמול על המעשה הטוב שלה
ב	אביגיל עוזרת לעידו כי כתוב בתורה "ואהבת לרעך כמוך". אביגיל מקווה שאם היא תעשה מעשים טובים אולי תקבל פרס מאלוהים – הגנה מפני אסונות ומחלות או פרנסה טובה		אגואיזם	
ג	אביגיל עוזרת לעידו כי היא חושבת שכך היא תיתן דוגמה אישית לחבריה וכך תיווצר חברה תומכת ונעימה יותר לכולם	אביגיל והחברה		
ד	אביגיל עוזרת לעידו כי עידו צריך עזרה		אלטרואיזם	
ה	אביגיל עוזרת לעידו כי כתוב בתורה "ואהבת לרעך כמוך – ככה אלוהים ביקש.		מניע דתי – לקיים את רצון ה'.	אין

לאחר דיון זה ניתן לבקש מהתלמידים לקרוא את **סעיף 3 בעמ' 181** ולהעתיק מתוכו משפט אחד שמעביר לדעתם בצורה המובהקת ביותר את ההבדל בין "אמונה לשמה" ל "אמונה שלא לשמה".

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

העשרה: ניתן לעבות את דמותו של ישעיהו ליבוביץ האיש, על הכתוב בספר, ולספר לתלמידים כיצד ניצל מרדיפות הגסטאפו בשנת 1934, בזכות המשוררת לאה גולדברג, ובזכות השפה העברית:

בתחילת שנות ה-30 גרו זוג סטודנטים צעירים, ישעיהו ליבוביץ ורעייתו הטריה גרטה לבית וינטר, בבית אמה של גרטה, בעיר בון בגרמניה. באותו זמן התגוררה שם גם לאה גולדברג, כדיירת משנה.

ליבוביץ, שעליו העידה רעייתו "כבר אז לא ידע לשתוק", התחיל לדבר ברבים נגד הנאצים שבדיוק עלו לשלטון ואמר, בין השאר, שהיטלר הוא זה שעומד מאחורי שריפת הרייכסטאג. בכל פעם שהיה עובר ליד משרדי הממשל הוא היה פותח את הדלת, צועק פנימה "שווינגאיי" Schweinerei (חזירות בגרמנית) וממשיך בדרכו. באחד הימים, הגיעו אנשי הגסטאפו לבית המשפחה בבון, לחפש אותו. הם חיפשו אותו כמתנגד למשטר, עוד לפני שראו בו יהודי. הזוג ישעיהו וגרטה ליבוביץ שהו באותו זמן באוניברסיטה בהיידלברג, וכך ניצלו מהביקור של השוטרים הנאצים.

לאה גולדברג, שכאמור התגוררה בבית המשפחה, שיקרה לנאצים בלי בושה. אמרה לחוקרים שאין לה מושג איפה הם, היא רק דיירת, ואם היא תשמע מהזוג הזה, היא כמובן תיידע את המשטרה. לאחר שהשוטרים הסתלקו היא התקשרה מיד לאוניברסיטה בהיידלברג. זה היה מסובך כי היה הטלפון רק במזכירות, והאוניברסיטה רחבת ידיים. אבל היא התעקשה שיקראו להם, וחיכתה עד שמצאו אותם. כשהגיעו לטלפון, גולדברג סיפרה להם על החיפוש שערכו אנשי הגסטאפו, ואמרה להם שהשוטרים באו לקחת להם את הדרכונים, ושבושם אופן לא יחזרו הביתה. גרטה הייתה מספרת ומדגישה שלמרות שבדרך כלל היו מדברים ביניהם בגרמנית, התעקשה לאה גולדברג לנהל את שיחת האזהרה דווקא בעברית, כדי למנוע מהנאצים המצותתים לטלפונים ליירט את המסר.

גרטה כבר קיבלה את ה PhD שלה במתימטיקה, אבל ישעיהו עמד אז לפני בחינות הגמר ברפואה. למרות שהם הפכו למבוקשים מידי השלטונות, הם לא איבדו את קור הרוח, וקודם כל בדקו היכן יכירו בניז"ם שלו מחוץ לגרמניה, כדי שיוכל להבחן. התברר שבבאזל הכירו בלימודים מאוניברסיטת היידלברג. הם נסעו לשוויץ, שם נבחו, וקיבל את תואר ה MD (כידוע, הוא מעולם לא עסק ברפואה, אבל הוא התעניין בכך, אז הוא למד). מבאזל הם עברו לצרפת ובשנת 1934, עלו ארצה. בהושענא רבה באותה שנה, [תרצ"ה], נולד בירושלים בנם הבכור, אורי.

את מקור מס' 2 בעמוד 182 אנחנו מציעים ללמוד כפי שהוא כתוב. לקרוא את הפסקה הראשונה, ולהתעכב על השאלה: **מה, לדעתכם, ההבדל בין "אמונה בהשם" ל"אמונה בעזרת השם"?**

דוגמה הממחישה את ההבדל היא המזווה בכניסה לבתים. בחלק מהמשפחות מקובל לומר כי "המזווה שומרת על הבית". מכאן שהתפיסה היא שאלוהים "עובד בשבילנו" דרך המזווה. אנחנו הצבנו מזווה וכך הידקנו את האל לדלת, כדי שיעבוד עבורנו כשומר בפתח, או שישרה את שכנתנו עלינו. כך או כך תפיסה זו מציגה את האדם כעליון על האל. האל עובד בשבילינו.

חשוב להבהיר שתפיסה שכזו לגבי המזווה, אפשרית בישראל במאה ה-21, אולם הייתה הפוכה לגמרי בתקופות בהן היהודים נרדפו בגולה. שם הצבת מזווה הייתה סכנת נפשות, כי המזווה היוותה סימן היכר לבתי היהודים - כך הפורעים ידעו בדיוק לאן לפרוץ כדי לבצע את הפוגרומים האכזריים. מי שהחליט לקיים את מצוות קביעת המזווה ידע שבכך הוא מעמיד את ילדיו בסכנה. לכן קביעת מזווה בזמן רדיפות היא ביטוי לאמונה בה' ולא באמונה בעזרתו. בימינו קביעת מזווה יכולה להיות מתוך אמונה בה', כל עוד אין ציפייה שבזכות קביעת המזווה אלוהים ישרת את בני הבית.

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

עתה ניתן להבין את תשובתו של ליבוביץ לשאלה הגדולה המלווה אותנו מתחילת לימוד הספר. **בשתי הפסקאות בעמ' 182** מתמצת ליבוביץ בקצרה ובבהירות את עמדתו בשאלה סביבה נסב הלימוד עד כאן.

בכל פרק ופרק ניסינו לראות כיצד ניתן ליישב את התפיסה לגבי אלוהים - שהוא כליכול וגם טוב; לכך שהעולם מלא בסבל וייסורים. כל ההוגים שלמדנו עד עכשיו שהביעו את עמדתם בנוגע לשאלה זו, יצאו מתוך הנחה שאכן יש סתירה בין אל אחד, אחיד, טוב, וכליכול לבין המצב בעולם, שיש בו רע; ויש ליישב סתירה זו.

ליבוביץ בדרכו המהפכנית טוען שמי ששואל שאלה כזאת, למעשה איננו מאמין באלוהים. לפי ליבוביץ, מי שתוהה מדוע אלוהים מאפשר לרוע להתקיים בעולם, איננו עובד את אלוהים אלא את עצמו. אדם כזה מצפה שאלוהים יעבוד בשבילו. לפי ליבוביץ אדם דתי יתעניין בשאלה "מה אלוהים דורש ממני?" ולא "מה אני מצפה מאלוהים". לאדם דתי אין ציפיות מאלוהים. אם יש למישהו ציפיות מהאל אזי איננו דתי. הוא שם את עצמו במרכז ועובד את עצמו ולא את האל.

שאלו את התלמידים: מה דעתכם על תפיסה זו?

השאלה בעמוד 183 מיועדת לוודא שהתלמידים מבינים את ההבחנה בין "אמונה בה" לבין "אמונה בעזרת ה'". ועדיין נשארת בעינה השאלה למה ליבוביץ מתכוון כשאומר "אלוהותו של אלוהים", נגיע לכך בהמשך.

כדאי לענות על שאלה מס' 1 בעמ' 184 לפני קריאת מקור מספר 3. ולענות על שאלות 2-4 לסיכום העמוד.

באבחנה בין "אמצעי" ל"מטרה" אפשר להתעכב על המילה "אמצעי" החבויה במילה "אמצעי". כלומר אמצעי הוא המכשיר, הגשר, הכלי שבו משתמשים כדי להגיע למטרה. האמצעי איננו חשוב, הוא משתנה בהתאם לתנאים. המטרה היא הסיבה לכך שאנחנו פועלים.

המילה "תכלית" והמילה "מטרה" ממלאות כאן את אותו התפקיד.

שאלה 1 בעמוד 185 מבהירה את עמדתו של ליבוביץ: ברגע שיש קשר בין אמונה לתופעה כלשהי, התופעה היא העיקר והאל הוא רק מכשיר. אם מאמינים באלוהים כי מאמינים שהוא ברא את העולם, מכאן שאלוהים לא חשוב, ומה שחשוב הוא העולם.

שאלה מס' 2 בעמוד הזה היא שאלה גדולה ביותר על הגותו של ליבוביץ. אולם, ללא קשר לתשובה שליבוביץ ייתן עליה בהמשך, היא שאלת מחשבה מרתקת. אפשר לנסח שאלה זאת אחרת:

הסבירו מהו אלוהים מבלי להשתמש במילים: ברא, עשה, אחראי, כי, כדי, יכול וכיוצא באלה.

כלומר - לדבר על אלוהים עצמו ולא על מעשיו או תפקידיו לדעתנו.

לפי ליבוביץ, אם יש בנו סקרנות בשאלות כיצד נברא העולם ואיך נוצרו החיים - עלינו ללמוד כימיה, פיזיקה וביולוגיה. זוהי סקרנות שלנו ואין זה תפקידו של אלוהים או של התורה לספק תשובה לסקרנות זו. יתכן שלא נצליח למצוא תשובות לשאלות אלו. אולם בכל מקרה אין לחפש את התשובה להן בדת ובאלוהים; כי שאלות אלה הן שאלות שנובעות מתוכנו, הן צורך ורצון

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

שלנו ואם אנו מצפים לתשובה בתורה או באל, שוב אנחנו העיקר, אנחנו המטרה. התורה או האל הופכים לאמצעי, למכשיר, לסיפוק הסקרנות שלנו, הכלי שבעזרתו יינתן מענה לשאלות שלנו.

בעמוד הבא, עמוד 186, ליבוביץ מציג את סיפור עקידת יצחק כמאפיין המוחלט לאמונה דתית. להפתעתנו נוכחנו שלא תמיד התלמידים זוכרים בדיוק במה מדובר. לכן כדאי לפני לימוד דבריו של ליבוביץ, לחזור עם התלמידים לבראשית פרק כ"ב וללמוד איתם את הסיפור בו אברהם עקד את בנו למזבח והיה מוכן להקריב אותו, כי אלוהים אמר לו לעשות זאת.

נדגיש כמה נקודות בהוראת סיפור עקידת יצחק בהקשר להגותו של ליבוביץ:

- זוהי הפעם היחידה שבה אלוהים צריך לקרוא לאברהם פעמיים, כשהמאכלת של אברהם כמעט הגיעה ליצחק. בכל מקום אברהם אומר "הנני" בפעם הראשונה שאלוהים פונה אליו.
- אברהם היה מוכן להקריב את יצחק בנו. כאן חשוב להבהיר את הנקודה הבאה: תלמידים לפעמים טועים ואומרים שאברהם עשה זאת בכלל שפחד מאלוהים. יש להבהיר שאין כאן אלמנט של פחד אלא של אמונה. אברהם עוקד את בנו כי כך אלוהים ביקש ממנו, ללא הבטחה של רווח או תמורה שיקבל אברהם. להיפך. אברהם רק מפסיד ומחריב על עצמו את עולמו למען רצונו של אלוהים.

במענה על שאלות 1-3 בעמוד 186 תתבהר נקודה זאת.

אם כך למה אברהם נענה לבקשתו של אלוהים לעקוד את בנו, "את יחידו אשר אהב"?

כאן כדאי לחזור לטבלה שמילאנו בתחילת לימוד הפרק, לעמודה שכותרתה "המניע". ההבדל בין בני האדם איננו בידיע שיש לנו על המציאות. כולם רואים את אותו הדבר - כולם ראו שעידו נפל מאופניו וקיבל מכה. ההבדל בין בני האדם הוא בשאיפות שלנו. אם אביגיל אגואיסטית היא תעזור לעידו אם תחשוב שהדבר יועיל לה ולא תעזור לו אם תחשוב שהדבר לא יועיל לה. עידו לא חשוב בעיניה. אם אביגיל דתית היא תעזור לעידו כי כתוב בתורה "ואהבת לרעך כמוך" ולא תעזור לעידו אם היה כתוב "ואהבת לרעך כמוך אלא אם רעך נפל מהאופניים". עידו לא המוקד בעיניה, אלא אלוהים. רק אם העיקר בעיני אביגיל הוא הזולת, היא תעזור לעידו בכל מקרה. כי היא דואגת לאחר.

באחד ממכתביו, כתב ליבוביץ כך:

"[יש להבין את] ההבדל שבין מסקנות להכרעות. לשם הדוגמה אני שואלך: למה אתה אדם הגון, בשעה שאתה יכול להיות מנוול ולהפיק ממעשה נבלה הנאה או תועלת - מטריאלית [חומרית] או חברתית או סקסואלית ועוד - שלא תוכל להשיג ע"י הגינות? אתה לא תוכל להצביע על שום דבר שאתה מכיר מן התצפית במציאות או מן המדע החוקר את המציאות, שממנו מתחייבת המסקנה של ההגינות: לא ממבנה העולם ומחוקי הטבע, לא מן ההיסטוריה של המין האנושי מן הניאנדרטאלי ועד ימינו, ולא משום דבר אחר. אלא אתה מכריע להיות אדם הגון ולא מנוול, ללא תלות לידיע שיש לך או שאין לך על העולם. כיוצא ב: אדם המכריע להשאר בארץ ולא לרדת ללוס־אנג'לס עושה זאת משום ההכרעה הרצונית להיות דבק בעמו ובארצו, וזאת ללא תלות במה שהוא יודע, או חושב שהוא יודע, על יתרון החיים בלוס־אנג'לס מבחינת הנוחות או ההתקדמות במקצועו.

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

כיוצא־בו: אדם מקבל עול מלכות שמים ועול תורה ומצוות משום שבזה הוא רואה את הערך שבמציאות האנושית. אם אין לו ראייה זו - לא יביא אותו שום ידע על ה', או שום דבר שהוא חושב שהוא יודע על ה', לקבל את העול ההוא. גם אם הוא יודע, או חושב שהוא יודע שבשמים יושב זקן המושך בחוטי העולם - אין דבר זה מחייב אותו לעבוד את ה'. **האמונה (הדתית) איננה ידע על אודות ה' אלא הכרת החיוב לעבוד את ה'.** התחייבות זו - בדומה להגינות האנושית או לדבקות במולדת - אינה מסקנה המתחייבת ממשוהו אלא הכרעה ערכית של האדם. ההיסטוריוסופיה המקראית קובעת שהדור שנגלה לו ה' (במעד הרסיני) לא שוכנע לעבוד את ה' אלא עשה את העגל. ואילו הרבה דורות מישראל, שלא נתגלה להם ה' וגם לא פעל להצלתם במצוקתם, האמינו בו ובתורתו עד מסירת נפשם עליה".

מתוך רציתי לשאול אותך, פרופ' ליבוביץ...: **מכתבים אל ישעיהו ליבוביץ וממנו**, עמ' 100-101.

אם כך, אברהם היה מוכן לעקוד את בנו יצחק, כי אברהם היה דתי. לפי ליבוביץ זו משמעות הצירוף "להיות דתי": **היינו לעשות את מה שאלוהים אומר.** אלוהים לא נגלה לנו היום, אבל התורה היא דבר ה' ולהלכה הסמכות לקבוע כיצד מיושמים חוקים אלה במציאות. לפי ליבוביץ האדם הדתי הוא האדם שמקיים את רצונו של האל, האישה הדתית לפי ליבוביץ היא אישה המקיימת מצוות - אין שום קשר לשאלת האמונה בלבדה, או מה היא חושבת על אלוהים או על העולם. אם היא מקיימת את דבר ה' כפי שמורה ההלכה היא אדם דתי. אין כל משמעות ל"אמונה באלוהים" אם לא מתלווה מעשה לאמונה זו. **המעשה הוא קיום דבר ה'. האמונה היא קיום מעשי של דבר ה'.**

אמונה באלוהים איננה משתנה בעקבות השואה – עמ' 187

בקטע זה מתייחס ליבוביץ ישירות לכך שאין לדעתו שום קשר בין אירועים היסטוריים לאמונה באלוהים: אמונה באלוהים היא הכרעה של הפרט, כל אחד לעצמו, אם הוא מקיים מצוות או לא. אלוהים הוא אלוהים עם העולם או בלעדיו, עם מדינת ישראל או בלעדיה.

לאדם יש שלל מאוויים ורצונות. מוטל עלינו להבחין בין הרצונות שהם שלנו, נובעים מתוכנו, או מתוך החברה שאלה אננו משתייכים, לבין החובה הדתית שהיא קיום דבר ה' באופן שמורה ההלכה. **לפי ליבוביץ - אמונה באלוהים היא עמדה של חובה. חובה של האדם לקיים את רצון האל.**

שאלות 1-2 בעמ' 187 נועדו לוודא את הבנת הרעיונות המובעים בעמוד זה. **שאלה 3** היא שאלה פתוחה לדיון. האם אפשר לחיות לפי התביעה הזאת של ליבוביץ?

משימת סיכום – עמ' 188

לסיכום ניתן לחזור לפרק העוסק באמונה "לשמה" ו"לא לשמה" בדברי חז"ל (עמ' 85-87), ולענות על **שאלה 1 בעמוד 188**.

בהשוואה בין הרמב"ם לליבוביץ **בשאלה 2** ניתן לומר כי ליבוביץ ממשיך את הרמב"ם בכך שלתפיסתו האדם הוא האחראי על חייו ועל התנהגותו. עם זאת, ליבוביץ שונה מהרמב"ם בכך שאינו אומר דבר על אלוהים. הרמב"ם אומר שאלוהים טוב. לפי ליבוביץ אין הסכמה בין בני האדם בתשובה לשאלה מהו ה"טוב". ליבוביץ יאמר שכל אדם מחליט מה טוב בעיניו. עקידת יצחק מוכיחה כי אמונה באלוהים מנוגדת לטוב האנושי. כמו כן ליבוביץ אומר ששאלות כגון מי הוא, או מה הוא (או היא) אלוהים, אינן מעניינות את האדם הדתי. **לפי ליבוביץ, השאלה הדתית היחידה היא: מה אלוהים דורש ממני.**

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

חלק ב: הרב יוסף דוב סולובייצ'יק עמודים 189-205

1. התמודדות עם הסבל על פי הפילוסופיה הקיומית – עמ' 189

הוראת הטקסטים מתוך "קול דודי דופק" של הרב סולובייצ'יק מהווים אתגר למורה בכיתה, אך המסרים והדיונים שהטקסטים מזמנים מאוד רלוונטיים לחיי תלמידינו, ובהחלט מהווים אבן-דרך חשובה ב'תרמיל' שאנו מציידים בו את בוגרי מגמות מחשבת-ישראל.

פרק זה מאתגר כי הטקסטים ארוכים (יחסית) וגם בגלל הצורך במספר הקדמות כדי להצליח לפענח ולהעמיק בטקסט. אנו מציעים ללמד את ההקדמות על פי הסדר המובא להלן, וברור שכל מורה יבחר, ירחיב או יקצר את ההקדמות על פי שיקול דעתו/ה.

בכל מקרה נדגיש שלמרות שכל הקדמה יכולה לשמש בסיס ללימוד כמה סמסטרים באוניברסיטה ואנחנו מביאים לתלמידינו תמצית בלבד.

- א. מבוא להגות הקיומית, קירקגור, מאפייני ההגות הקיומית/אקזיסטנציאליסטית
- ב. תולדות חייו של הרב סולובייצ'יק
- ג. הקדמה לספר "קול דודי דופק"

אנחנו ננסה כאן להציע דרכים להוראת ההקדמות והטקסטים בצורה שתעניין ותעשיר את ידיעותיהם של התלמידים מחד, ותתרום להבנה מאידך.

2. מבוא להגות הקיומית – עמ' 190

מאז ימי הפילוסופים היוונים, במאות הראשונות לפני הספירה, שאפו פילוסופים ומדענים לאתר כללים ועקרונות אובייקטיביים, רציונאליים ואחידים שעל פיהם מתנהל העולם.

הצעה פדגוגית: לאחר הצהרה זו שלעיל, שיהיה גם כתוב בצד על הלוח, כדאי לשנות כיוון לתיאור נקודות בביוגרפיה של קירקגור ששופכות אור על הגותו. מהלך זה עשוי לקרב את התלמידים להבנת כמה מדבריו, ולהבין את זעקת הבדידות של האקזיסטנציאליסט.

במאה ה-19, בדנמרק, קרא תיגר על גישה זו פילוסוף מבריק, מדוכא ובעל חוש הומור בשם **סרן קירקגור** (זה השם שלו, לא דרגתו הצבאית...). למרות שנולד למשפחה אמידה, חייו של קירקגור היו רצופי קשיים וסבל. כבר מילדותו סבל מבעיות בריאותיות קשות. עד הגיעו לגיל 22 נפטרו אמו וחמישה מבין ששת אחיו ואחיותיו. הוא היה מאורס לבחורה שאהב, רגינה אולסן, אך ביטל את האירוסין כי חשש שאהבתם הגדולה תתפוגג תחת שגרת חיי הנישואין ומשפחה. רגינה נישאה לאחר, וקירקגור המשיך לאהוב אותה לשווא. אם לא די בכך, קירקגור נפטר בגיל 42, בכאבים עזים וסבל רב, כתוצאה מסיבוך בעמוד השדרה שלו, כנראה כתוצאה מפציעה בעקבות נפילה מעץ בילדותו.

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

הפילוסוף קירקגור כתב עשרות ספרים, ברובם עסק בייסורים ובמוות, אך גם במבט אירוני, הומוריסטי וביקורתי כלפי החיים. בהיותו בן 22, בקיץ 1835, בזמן טיול על שפת אגם, ישב לכתוב את הרהורי לבו, שחלק קטן ממנו מובא בעמוד 190:

"מה שחסר לי בעצם הוא לברר לעצמי מה עליי לעשות, לא מה עליי להכיר... החשוב הוא למצוא אמת שתהיה אמת עבורי, למצוא את האידיאה [הרעיון] אשר למענה ארצה לחיות ולמות".
[מתוך 'הפילוסופיה הדיאלוגית']

נבקש מהתלמידים לדלות מהקטע עקרונות יסוד של תפיסת קירקגור:

- ההחלטה מה עליי לעשות חשובה מהשאלה מה עליי להכיר, ללמוד. ההתמודדות מול החיים היא בידי האדם עצמו, ורק הוא יכול לעצב את חייו.
- אין אמת אחת מוחלטת שמגיעה מכוח על-אנושי. אין אמת אובייקטיבית, שנכונה לכולם.
- על כל אדם לחפש את האמת שנכונה עבורו.
- רק האדם עצמו יכול ומחויב למצוא רעיון, אמת, משהו שימלא את חייו במשמעות ובתוכן.

גישה זו משקפת חלק מעקרונות הזרם האקזיסטנציאליסטי/קיומי, שקירקגור נחשב למייסדה.

נלמד קודם על דברי קירקגור בעצמו, ובשיעור הבא נלמד באופן מובנה את עקרונות הזרם האקזיסטנציאליסטי/קיומי כפי שהתפתח 100 שנים מאוחר יותר, במחצית השנייה של המאה ה-20:

קירקגור טען כנגד הפילוסופיה הקלאסית שאין טעם בחיפוש אמת אובייקטיבית על העולם והאדם. האדם יכול להבין ולהכיר את העולם רק מתוך חוויותיו, ורק מזווית ראייה סובייקטיבית ואישית שלו.

קירקגור היה נוצרי מאמין, אך התנגד לממסד הדתי ולצביעותו. הוא לא קיבל את הנחת היסוד הדתית שהמשמעות והתכלית של חיי האדם קבועים מראש על ידי כוח חיצוני לאדם עצמו. לתפיסתו, האדם הדתי מקבל על עצמו עול מלכות שמיים, על כל המשתמע מכך, אבל הוא עצמו בוחר להאמין באל ובחוקיו. זוהי אמירה המאפיינת את הענף של אקזיסטנציאליזם דתי. כמו כן ביקר קירקגור בחריפות את הצביעות של החברה הבורגנית בה חי, ולעג לחשיבות היתירה לנימוסים ונורמות חברתיות – כמו נישואין, משפחה, עבודה, אופנה. לדעתו כל אלה נועדו לאפשר לאדם להתעלם מהמציאות כפי שהיא, לא להתמודד עם החיים, הסבל, המשמעות והמוות שלו עצמו.

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

הערה פדגוגית: להלן נסביר בפשטות את חשיבות הפרדוקסים והאבסורד בתפיסת קירקגור. היכולת להכין פרדוקסים מחייבת בגרות ותבונה במשלב די גבוה. יחד עם זאת, השיח על פרדוקסים עשוי לסייע לתלמידים רבים החווים את העולם כפרדוקסלי, גם אם אינם יודעים עדיין להגדירו כך.

מומלץ כאן להסביר את משמעות המונח 'פרדוקסי' [רעיון שיש בו סתירה פנימית. לדוגמה: 'משפט זה הוא שקר'. האם הוא שקר או אמת?], ואת המונח 'אבסורד' [מעשה, רעיון או אמונה שאינם מתיישבים עם השכל הישר].

אפשר לשאול את התלמידים אם הם יכולים לתת **דוגמאות** לפרדוקסים בחייהם, ואז להמשיך בנושא אצל קירקגור. קירקגור הבין שבני האדם חיים בפרדוקסים רבים. אנשים אינם מושלמים, ולעיתים מאמינים או עושים דברים שסותרים זה את זה, או אינם מתיישבים עם ההיגיון.

כך כתב, למשל, לגבי הפרדוקס של אהבתו לרגינה:

"אם תתחתן, תתחרט על זה. אם לא תתחתן, אתה גם תתחרט על זה. תתחתן או לא תתחתן, אתה תתחרט על זה בכל מקרה. אם תצחק על הטיפשות של העולם, אתה תתחרט על זה. אם תבכה עליה, אתה גם תתחרט. תצחק או תבכה, אתה תתחרט על שניהם.."

תפקיד הפילוסוף, לפי קירקגור, אינו להורות **כיצד** יש לפעול, אלא להבהיר מהן **אפשרויות הבחירה** המצויות בידינו ומהן המשמעותיות השונות של כל אפשרות.

בציטוט לעיל קירקגור אינו מזכיר את הצחוק במקרה. במרכז הפילוסופיה שלו עומדת הטענה כי התגובה ההגיונית והחכמה היחידה לזוועת הקיום היא לצחוק עליה בהתרסה. אף פילוסוף לפני קירקגור לא התייחס אל ההומור בצורה כה רצינית.

דוגמה נוספת לפרדוקס היא האמירה שלו בספרו **"מושג החרדה"**: **"את החיים אפשר להבין רק לאחור ולחיות רק קדימה"**. במהלך החיים אנו נתקלים בכמות אינסופית של בחירות שעלינו לעשות, אנו מנסים לבחור בחוכמה, אך בו-בזמן מכירים בכך שרוב החוכמה היא חוכמה שלאחר מעשה, כך שאיננו יכולים באמת לבחור בחוכמה. אין סיכוי אמיתי לאדם להיות מאושר באופן מלא. החיים ריקים ממשמעות: האדם נולד, סובל ומת ובזה הכול מסתיים.

האבסורד מתייחס **לפעך** בין החיים שאנו מנהלים לבין חוסר התכלית הברור שלהם. אנו חיים את חיינו בידיעה שחיינו חסרי משמעות לחלוטין, ובכל זאת אנו ממשיכים בשגרה על אף האבסורד שבכך.

בשלב זה כדאי להבין מהם רגשות התלמידים כלפי גישתו הפסימית-משהו של קירקגור. ניתן גם להכיר בכך שיש אבסורד בין ההצהרה שאין משמעות לחיים, לבין הקביעה שעל כל אדם למצוא משמעות ותכלית לחייו. **לאיזה צד באמירה זו אתם מתחברים יותר? האם לדעתכם חיפוש משמעות לחיים נחוץ? מדוע?**

בעבודתו המאוחרת קירקגור עשה סוג של **"חזרה בתשובה"** והתחיל לעסוק בדמותם של אברהם אבינו בהקשר של עקידת יצחק, ושל ישו. קירקגור אמנם תעב את הכנסייה הנוצרית אבל אהב את הפילוסופיה הנוצרית.

קצת קשה להבין את הקשר בין רעיונותיו של קירקגור וראייתו המפוכחת והעצמאית לבין אמונתו. אך ייתכן שניתן להבין זאת כחלק מתפיסתו את החיים כאבסורד: הוא טען שעלינו **'לכתוב' ולבטל את הרציונליות שלנו כדי למצוא נחמה באמונה**.

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

כלומר, לא ניתן לתת הסבר רציונלי לאמונה באל, אך אמונה זו היא מקור לאופטימיות, לנחמה, ועל כן יש לאמץ אותה. לעיקרון זה קרא קירקגור "זינוק האמונה" (leap of faith). "אמונה היא לאבד את דעתך ולזכות באלוהים".

לסיכום תפיסתו של קירקגור, ניתן לצפות עם התלמידים בסרטון קצר על [קירקגור](#), מסדרת הסרטונים על גדולי הפילוסופים.

הגות אקזיסטנציאליסטית במאה ה-20

במאה ה-20 היכולת לרכוש השכלה כבר הפכה לנחלת הכלל במדינות המערב. לכאורה, תופעה זו היתה אמורה להביא לפריחה של רעיונות הומניסטיים של אחווה ושוויון. היתה ציפייה שהקידמה הטכנולוגית והמדעית תביא לשגשוג ושלוש עולמי. מלחמת העולם הראשונה, ובעיקר מלחמת העולם השנייה ובכללה השואה, היוו לגבי רבים סטירת לחי מצלצלת לתפיסת העולם של הפילוסופיה ההומניסטית. גרמניה היתה מהמדינות המפותחות ביותר באירופה, בכל תחום ונושא. ארצם של פילוסופים, מוזיקאים, סופרים ומשוררים דגולים, כבאך, בטהובן, שומאן, הגל, מרקס, שופנהאואר, היינה, לייבניץ, גתה, שילר ועוד.

ההתפתחות הטכנולוגית לא רק שלא הביאה לקידמה בתחום המוסרי, ההפך הוא הנכון – היא נותבה לכיוונים הרסניים! גרמניה הנאצית הובילה מלחמה עולמית עקובה מדם וביצעה, בעזרת שותפיה, השמדה המונית שבסיסה בעקרונות של חוסר שוויון ודה הומניזציה של עמים ותרבויות. על רקע זה ניתן להבין ביתר שאת את התפשטותה והתחזקותה של ההגות הקיומית בשנות ה-40 וה-50 של המאה ה-20. (פילוסופים וסופרים בולטים הם ז'אן פול סארטר, אלבר קאמי וסימון דה-בובואר).

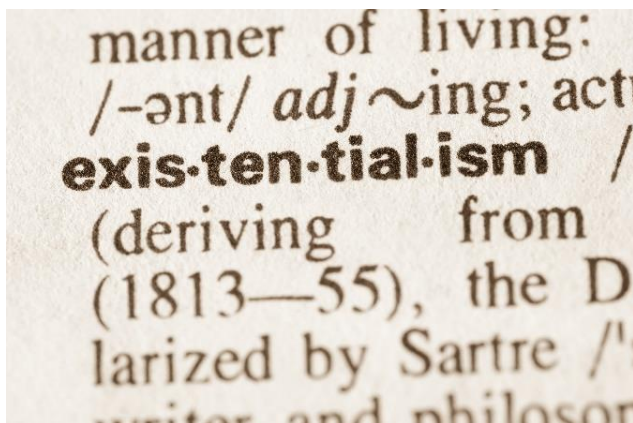
סימון דה-בובואר וז'אן פול סארטר בבית קפה בפאריז

עקרונות האקזיסטנציאליזם / ההגות הקיומית – עמ' 192

אקזיסטנציאליזם – שימו לב לצילום מהמילון, בעמוד 189 (ולהלן), המפרקת מילה ארוכה זו להברות.

מהו השורש של המילה 'אקזיסטנציאליזם'?

exist = קיים. האדם קיים. זו פחות או יותר העובדה המדויקת ביותר שניתן לומר עליו. המילונאי הציע את החלופה העברית של המונח: קיומיות. מה דעתכם?

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

הגדרה תמציתית של המושג – אַקְזִיסְטֵנְצִיאַלִיזְם / קִיּוּמִיּוּת

תורה פילוסופית וסוגה ספרותית העוסקת בשאלת תכלית קיומו של האדם ובמשמעות החיים. הדבר הוודאי הראשוני שניתן לומר על האדם – זה שהוא קיים בעולם, exists. הדגש בספרות הקיומית היא על קיומו של האדם, כפרט, המרגיש והפועל בעולם.

ההוגים האקזיסטנציאליסטים מנסים לבחון ולהבין מהו תכלית קיומו של האדם ומהי משמעות חייו מתוך הנחת יסוד שרק האדם יכול למצוא משמעות זו עבור עצמו. המשמעות ותכלית הקיום האנושי איננה נכפית על האדם, ואיננה קבועה מראש על ידי גורם חיצוני לו. היא פרטית ואישית לכל אדם ואדם.

האקזיסטנציאליזם החל להתפתח בתחילת המאה ה-20 במערב אירופה, אך קיבל את שמו בין השנים 1920 - 1935 כתנועה נפרדת בתוך הפילוסופיה.

כפי שמצוין בעמוד 191, ההוגים האקזיסטנציאליסטים מרדו בפילוסופיה הקלאסית. הם תיארו את הפילוסופים כחיים ב"מגדלי שן", כלומר, בונים עולמות של חשיבה וניתוחים שכליים – בניתוק מהחיים עצמם ומבעיותיו וסבלותיו של האדם, כל אדם. הם ראו בהגות שלהם 'פילוסופיה של מגדלור' – המגדלור הוא מגדל גבוה המאיר על כל סביבתו, ונותן 'קריאת כיוון' לאוניות החולפות בקרבתו. כך גם ההוגה האקזיסטנציאליסטי אמנם רואה עצמו כמגדל, כי הוא חוקר ושואל שאלות על חיי האדם, אך מטרתו לפנות לכל בני האדם, החיים בבדידות קיומית, כ'אוניות' שאינן מוצאות את דרכן ב'ים החיים'.

ההוגים הקיומיים רואים את האדם כזרוק בעל-כורחו בעולם. עליו לחיות את חייו ללא 'מדריך למשתמש' או 'מפה'. עליו למצוא את קולו הייחודי ואת דרכו, מבלי להיכנע למוסכמות חברתיות ולנורמות שמנסים לכפות עליו. רק הוא יכול להעניק משמעות לחייו, כי אין מי שיקבע משמעות זו מלבדו. האדם האקזיסטנציאליסטי חי בתחושת בדידות קיומית, המעניקה לו מצד אחד תחושת עוצמה ועצמאות, אך מאידך מעמיסה על גבו את ההשלכות של כל בחירותיו בחיים.

טבלה המסכמת את ההבדלים בין הפילוסופיה של ימה"ב לבין התפיסה הקיומית*:

אקזיסטנציאליזם	פילוסופיה בימה"ב	
העת החדשה	ימה"ב	תקופה
מה משמעות קיום האדם בעולם אקז' : איך האדם יכול להתמודד עם הרע?	הבנת העולם ומרכיביו רמב"ם : מה מקור הרע בעולם?	שאלה מרכזית
התייחסות האדם כלפי העולם איננה רק רציונאלית אלא גם חווייתית, האדם מכיר את העולם מתוך ניסיון החיים שלו, סובייקטיביות ויחסיות.	מערכת חוקים מסודרת שהשכל יכול להכירה ולהבינה בכלים אובייקטיביים ורציונאליים	תפיסת עולם

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

תכלית האדם	לאדם יש תכלית בעולם, יש היגיון וסדר עולמי והאדם ממלא בו תפקיד.	האדם נזרק לעולם, אין לו תפקיד ותכלית ועל האדם למלא את חייו במשמעות.
מהי האמת?	האמת אובייקטיבית – יש אמת וצריך לגלות אותה	האמת סובייקטיבית, אין אמת אחת. עליי לשאול: מהי האמת שלי?

* בהמשך המד"ל על עמוד 206 טבלה מפורטת יותר המדגישה הבדלים בין גישת רמב"ם וגישת סולובייצ'יק.

מדרש תמונה עמוד 195:

מה מרגיש האדם שבאיור? מה יכולה לסמל האבן שהוא סוחב על גבו?

התמונה מזכירה לנו את הסיפור מהמיתולוגיה היוונית, על **סיזיפוס**: הסיפור של סיזיפוס ארוך ומפותל, ונציין כאן רק שהוא מתואר כמלך רשע וערמומי. הוא מוכר בעיקר בגלל העונש שקיבל לאחר מותו: נגזר עליו לגלגל סלע ענק במעלה הר, אך בכל פעם שהוא מצליח במאמצים רבים להגיע לפסגה, הסלע מתגלגל חזרה למטה ועליו להעלותו מחדש בצורה אינסופית [מכאן הביטוי "עבודה סיזיפית", שמשמעותו עבודה מפרכת ואינסופית ללא תכלית]. הסיפור המיתולוגי הזה מתאים מאוד לתפיסת העולם של ההוגים האקזיסטנציאליסטיים, הרגישים לסבל האדם בעולם, ולתחושה של חוסר המשמעות של החיים.

מה, לדעתכם, יכול האדם לעשות, כדי שלא לחוש את מלוא כובד האחריות / קשיי החיים?

[הצעה למורים: אנו ממליצים לכם, המורים, לקרוא בהקשר זה את הספר של דוד גרוסמן "איתי החיים משחק הרבה".]

על רקע זה כדאי לעבור עם התלמידים על שלושת הרעיונות המרכזיים המובאים בעמוד 192.

המלצה מתודית: ניתן לחלק את הכיתה ולחלק לכל קבוצה רעיון אחר. על הקבוצה להמשיך ולחקור באינטרנט לגבי רעיונות אלו בתפיסה הקיומית ובמילאה – לחזור ולהסביר לכיתה, תוך מתן דוגמה כלשהי לרעיון.

לא נחזור כאן על הרעיונות המובאים בצורה ברורה ופשוטה בספר, רק נוסיף מעט:

- **הקיום קודם למהות** – אנחנו, בני האדם, יוצרים את המהות שלנו באמצעות הבחירות והפעולות שלנו. את הרעיון הזה טבע הפילוסוף והסופר ז'אן פול סארטר (*l'existence précède l'essence*). בניגוד לסיפור המקראי המתאר את בריאת האדם ואת תפקידו בעולם שהוגדרו על ידי האל, ובניגוד לפילוסופיה הרציונליסטית (לדוגמה הדטרמיניזם המדעי של שפינוזה) אין לאדם בתפיסה הקיומית ייעוד ותפקיד (= "מהות") שמכתב לו על ידי גורם חיצוני כלשהו. האדם קודם כל קיים. הוא חי את החיים, שיש בהם שמחה ועצב, ומנעד שלם של חוויות, אתגרים ובחירות שכל אדם עובר בעצמו, מעצם קיומו. האדם בורא את עצמו – הוא מייצר את הערכים החשובים לו ומעניק בעצמו את המשמעות של חייו. אחריות זו מעניקה יתר עוצמה ומשמעות לחיי האדם.

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

• **הבחירה והחירות** - סארטר טען שהאדם נידון להיות חופשי. אם שמתם לב שיש כאן פרדוקס, אבסורד – הרי צדקתם, וכמובן שזה עולה בקנה אחד עם תפישת העולם הקיומית, כפי שראינו לעיל. כאשר הוגים קיומיים אומרים שלאדם יש חירות לבחור בחירות באופן חופשי, וחירות להגדיר את עצמו – אין הכוונה שאדם יכול, למשל, לומר שהוא החליט להגדיר את עצמו כציפור. הכוונה היא שמעשי האדם הם אלה שלמעשה מאפיינים ומגדירים אותו, והם האחראיים הבלעדיים למעשיהם. (ולא דטרמיניזם חברתי, פסיכולוגי או טבעי, למשל). ניתן להדגים זאת כך: כאשר אדם מתנהג ברשעות כלפי הזולת, ניתן לומר עליו שהוא רשע. יחד עם זאת, אם אדם מתנהג בצורה מתחשבת וטובה כלפי הזולת – ניתן לומר שהוא אדם טוב. בני אדם (בניגוד לבעלי חיים) יכולים לבחור להיות אכזרים או מתחשבים, ההגדרה של מי הם איננה נתון קבוע מראש.

• **אותנטיות** - [הערה למורה: נושא זה מאוד חשוב בגיל של תלמידינו. הם באיבו של תהליך בירור זהותם ומציאת קולם האישי. לכן נראה שכדאי להתעכב מעט על נקודה זו]. **האם תמיד אנו מתנהגים אותו הדבר? האם תמיד מבע הפנים משקף מה שאני חושב? האם תמיד אני עושה מה שבא לי לעשות? מה שמתאים לי לעשות?** כל אחד מאתנו מתנהג בצורה מעט שונה, על פי המקום והחברה בה הוא נמצא. (אנחנו מעט שונים כאשר אנו עם חברים / חברות שלנו, עם ההורים, בכיתה זו או אחרת, בתנועת נוער / חוג כלשהו). השינוי הזה טבעי וברור. יחד עם זאת אנשים רבים חשים שהם חושבים 'מסיכה' ולא חושפים את האני האמיתי שלהם בחברה, ולפעמים אפילו לא כנים עם עצמם. **שאלו את התלמידים: התוכלו להביא דוגמה למקרה שגורם לכם להרגיש שאתם שמים 'מסיכה' כדי להסתיר את האני האמיתי שלכם? את האמת שלכם? את דעותיכם, תכונותיכם?** האדם הקיומי נדרש להסיר מעליו את כל המסכות והשקרים החברתיים והאישיים. כל אחד צריך לחיות כ"אדם אותנטי" [אמיתי, בלי 'זיופים' והעמדות פנים], לפי הערכים שהוא מאמין בהם, ללא קשר לציפיות החברה ממנו. אין הכוונה, כמובן, להיות חסר נימוסים – אלא להיות הכי אמיתי עם עצמי.

ניתן לשאול בכיתה ולרשום התשובות על הלוח: **מה עליי לעשות כדי להיות אותנטי להיות "אני עצמי"?** **תשובות אפשריות:** בדיקה מתמדת של ערכיי ואמונותי, אי תלות בציפיות של אחרים ממני, לגלות אחריות למעשיי ובחירותיי, לבדוק מהן הימסיכות שלי ולנסות ולהוריד אותן, לא להיות קונפורמיסט, להתנגד ללחץ חברתי, להיות אמיץ ולומר את דעותיי, לפתח זהות ייחודית לי.

הצעות לפעילות:

1. לקנות בחנות יצירה מסיכות לבנות ריקות וצבעי מים/גואש, ולתת לתלמידים לצייר את המסכות שלהם. פעילות מכלכלת, אך עם סגולות תרפויטיות (ס)

2. לצפות בסרטון הקצר [identity short film](#) – 18:5 דקות המכוונות היישר ללב תלמידינו ותלמידינו – ומשקפות היטב את עניין הדיכוי החברתי הבא לידי ביטוי במסכות – והשאיפה לאותנטיות².

² תודה לעדי ביילסקי על ההפניה.

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

ב. הרב סולובייצ'יק - עמוד 189

הטקסטים שנלמד בשיעורים הקרובים נכתבו על ידי רב והוגה דעות אקזיסטנציאליסטי-דתי, הרב יוסף דב סולובייצ'יק.

אנו ממליצים לספר לתלמידים את תולדות חייו של סולובייצ'יק כסיפור, ולא דווקא להקריא כמושג מהספר. המושג הכתוב בספר ממצה – אך כדי להרחיב ולספר אנקדוטות כסיפור כדאי לקרוא גם במקורות אחרים, לדוגמה [בוויקיפדיה](#).

הנקודות החשובות להדגשה:

- נולד בפולין, אך הגיע לארה"ב בשנת 1932, לפני מלה"ע השנייה והשואה.
- הוא חי בארה"ב מרבית חייו. לא עלה ארצה, אך חלק מתלמידיו המובהקים כן עלו.
- היה רב אורתודוקסי, שהיה במקביל גם בעל השכלה אקדמית רחבה. דגל בשילוב ערכי היהדות וקיום מצוות יחד עם השתלבות ומעורבות בעולם המודרני והכללי.
- היה בין מקימי "ישיבה-יוניברסיטי" המשלבת לימודים אקדמיים עם לימודים תורניים.
- הסמיך לרבנות רק מי שהיה לו השכלה כללית בנוסף להשכלה תורנית.

ג. "קול דודי דופק" - עמוד 193

הטקסטים שנלמד לקוחים מתוך המאמר "[קול דודי דופק](#)" של הרב סולובייצ'יק.

המאמר מבוסס על נאום שנשא ביום העצמאות השמיני של מדינת ישראל, בשנת 1956, ב"ישיבה יוניברסיטי" שבניו-יורק.

המאמר התפרסם מאוחר יותר בספרו "[איש האמונה הבודד](#)".

- את ההקדמה לנושא זה ניתן לפתוח בצורה דרמטית, על ידי השמעת הדקה הראשונה של [הסימפונייה החמישית](#) של **בטהובן** (לא תרצו להפסיק, אבל אין ברירה...), שנקרא גם "**הגורל**". בטהובן לא אהב להסביר את יצירותיו, אך ישנו סיפור, אם כי לא בטוח שהוא נכון היסטורית, שבטהובן, שכבר היה כמעט חרש בשלב כתיבת החמישית, ישב גלמוד בחדרו, ללא יכולת לשלם שכר דירה לבעל הבית, שהיה דופק בקצב זה על דלתו.
- ניתן לשאול את התלמידים: מה לדעתם המשמעות של הביטוי: 'דפיקת הגורל על הדלת'?

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

מדרש תמונה: אפשר להביט על התמונה בעמוד 194 ולבקש שיספרו / שיכתבו את הסיפור שלה. לאחר מכן בדקו האם "הדלת נפתחה"? האם היה איחוד או החמצה? מה המשמעות הסמלית, אם כן של "דפיקה בדלת"? (בקשה להכנס, רצון למפגש, החמצה / תסכול מול דלת נעולה וכדו')

הכוונה של "דפיקת הגורל על הדלת" היא שניתן לפרש אירועים במציאות של אדם (או של עם במקרה שלנו) כאות, כרמז, כדבר שיש לראות נכוחה ולהבין מה משמעותם של אירועים אלו, על מה הם מעידים, את מה הם חוזים? מוטיב הדפיקה על הדלת מופיע לראשונה ב"שיר השירים". לא נראה שיש מקום כאן להרחיב על שיר השירים, אך כן מומלץ לספר שמדובר בשיר שפותח בדברי אהבה וארוטיקה – של זוג האוהבים, בעודם במרחק פיזי זה מזה.

בקטע המדובר, האהוב (שלמה) דופק על דלת חדרה/ביתה של אהובתו (שלומית). היא מתמהמהת לגשת לדלת ולפתוח לאהובה, אליו התגעגעה כל היום, כי כבר היתה רחוצה ובמיטה והיססה אם ללכת לפתוח ובכך ללכך את רגליה. כשהיא בסוף מחליטה כן לקום ולפתוח את הדלת לאהובה – אך הוא לא חיכה, וכבר נעלם. הדפיקה בדלת מסמלת כאן את **החמצה הגדולה**. האהבה הגדולה לא התממשה כי האהובה לא מיהרה לפתוח, והאהוב ברח.

שיר השירים פרק ה

א בָּאתִי לְגַנִּי, אֲחֹתִי כְּלֵה--אֲרִיתִי מוֹרֵי עֵם-בְּשָׁמִי, אֲכַלְתִּי יַעֲרֵי עֵם-דְּבָשִׁי שְׁתִּיתִי יַיִנִי עִם-חֶלְבִי; אֲכָלוּ רַעִים, שְׁתוּ וְשָׁקְרוּ דוֹדִים. { ס } ב אֲנִי יִשְׁנָה, וְלִבִּי עָר; קוֹל דוֹדִי דוֹפֵק, פְּתַח־לִי אֲחֹתִי רַעֲיָתִי יוֹנְתִי תַמְתִּי--שָׁרְאֵשִׁי נִמְלֵא-טָל, קִנְצוֹתִי רְסִיסֵי לֵילָה. ג פֶּשֶׁטְתִּי, אֶת-כְּתָנֹתַי--אֵיכָּה, אֶלְבָּשָׁנָה; רַחֲצֹתִי אֶת-רַגְלִי, אֵיכָּה אֶטְנַפֵּם. ד דוֹדִי, שְׁלַח יָדוֹ מִן-הַחֹר, וּמַעֲי, הִמּוּ עָלָיו. ה קִמְתִּי אֲנִי, לְפֶתַח לְדוֹדִי; וַיְדִי נְטָפו־מֹר, וְאֶצְבְּעֹתַי מֹר עֲבָר, עַל, פְּפוֹת הַמְּנַעוֹל. ו פְּתַח־תִּי אֲנִי לְדוֹדִי, וְדוֹדִי חֵמֵק עָבָר; נִפְשִׁי, יִצְאָה בְּדַבְּרוֹ--בְּקִשְׁתִּיהוּ וְלֹא מִצְאֵתִיהוּ, קָרָאתִיו וְלֹא עָנָנִי.

ניתן להשמיע את השיר "קול דודי" בביצוע ישי ריבו, "הנך יפה רעייתי" של עידן רייכל, "אני ישנה ולבי ער" של יובל דיון, או כל שיר אחר שמתאים, ויש הרבה.

העשרה: בשיעורי ספרות מלמדים בדרך כלל יצירה או שתיים של ש"י עגנון, ולכן ניתן להזכיר שמוטיב החמצה הקשור לדפיקה / פתיחה של דלת מופיע פעמים רבות בסיפוריו. קובץ סיפוריו השלישי נקרא "על כפות המנעול". המצב בו אדם מחזיק בידית הדלת, הוא מצב ביניים – הוא לא בפנים, אך גם לא לגמרי בחוץ. זהו מצב של מתח פנימי – האם קול דפיקתו בדלת תישמע? האם הדלת תיפתח? האם יש לו מפתח מתאים למנעול?

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

כאמור, כותרת הטקסט שנלמד, הוא "קול דודי דופק", ובו מובא הנאום שנשא הרב סולובייצ'יק בנאום בישיבה-יוניברסיטי לכבוד ביום העצמאות של מדינת ישראל הצעירה.

בדבריו מזהיר סולובייצ'יק את יהדות ארצות-הברית שלא להחמיץ את 'הדפיקה בדלת' הקוראת להם לראות בהקמתה של מדינת ישראל חלק ממהלך אלוהי ולתמוך בה. בכך ממשיך סולובייצ'יק ממשיך כאן את הפירוש האלגורי שניתן ל"שיר השירים", בו האהובה / הרעייה היא עם ישראל, והאהוב / הדוד הוא אלוהים. על רקע השואה והקמת מדינת ישראל, על יהדות ארצות-הברית להיזהר שלא להיות כמו הרעייה שהחמיצה את האהובה, עליהם להיות ערים וקשובים לדפיקת 'אלוהים' בתהליך ההיסטורי, להבין את מלוא המשמעות של הקמת מדינת ישראל כנס אלוהי. דבריו עומדים בניגוד, כמובן, לרבנים אורתודוקסיים-חרדיים רבים באותה תקופה, אשר ראו בהקמת מדינת ישראל הפרה של ההסדר הקיים של עם ישראל עם אלוהיו, עד בואו של משיח בן דוד, והתנגדו לה נמרצות. סולובייצ'יק יצא גם נגד הציונות החילונית, שלא ראתה את עצמה כחלק מתוכנית אלוהית קדושה, והתנערה ממחויבות למצוות ההלכה.

גורל מול יעוד: פרק מתוך המאמר "קול דודי דופק" (עמ' 200-193)

הקדמה – עמוד 194

בהקדמה מביא סולובייצ'יק סקירה תמציתית של תשובות המובאות בתנ"ך וביהדות' לשאלה הנצחית: **מדוע יש סבל בעולם? כיצד על האדם להגיב אל מול חווית הסבל?**

בפסקה האחרונה מוצגים שני המושגים המרכזיים שילוו אותנו בתשובתו של הרב סולובייצ'יק לשאלה זו ובהמשך הלמידה: ההבחנה בין 'קיום גורלי' ו'קיום ייעודי'.

מומלץ לעסוק בשאלה 1 שבמוד 195 – כעבודה אישית או בזוגות. זוהי משימה שמתרגלת הבנת-קריאה ברמה בסיסית, ותסייע לתלמידים להבין את הטקסט. ניתן להקרין על הלוח את הטקסט, ולבקש מתלמידים לסמן את השאלות המובאות בו. לחלופין, אפשר גם לבקש שידלו מהטקסט את השאלה הבסיסית.

שאלות 2 ו-3 מאפשרות לתלמידים להגיע בכוחות עצמם להבנה כללית לגבי המושגים 'גורל' ו'יעוד' ובכך מסייעות ללמידה בהמשך הפרק. התלמידים יוכלו להיעזר במושגים 'פטליזם' ו'דטרמיניזם' – כדי להגדיר 'קיום גורלי'. לגבי ה'יעוד' – כדאי, כמו במקרים רבים, לבקש מהתלמידים למצוא מילים מאותו השורש, כמו – יעד, מטרה, תכלית – ובכך לסייע לנסות ולהבין מילה וגישה זו.

בעקבות קריאת ההקדמה, ניתן כבר עתה לבקש מהתלמידים לזהות בטקסט שאלות ומילים המרמזות על גישה אקזיסטנציאליסטית, ולשאול בכיתה: **אילו מאפיינים אקזיסטנציאליסטיים ניתן לזהות בדבריו?**

- הרב סולובייצ'יק מקבל כעובדה שאכן יש רע, סבל וייסורים בעולם.
- הוא אינו מתעכב על השאלה למה יש רע, או מה מקורו ומהותו – אלא איך האדם אמור להגיב לרע, מה עליו לעשות אל מול הסבל האנושי.
- המונחים "קיום גורלי" ו"קיום ייעודי" מרמזים על גישה קיומית לעולם, כאשר עיקר הפוקוס הוא על הדרך בה האדם עצמו תופש את קיומו ותפקידו בעולם.

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

קיום גורלי – עמוד 196

- לפני הקריאה, אפשר לשאול בכיתה: אם נכנסתי לכיתה באיחור של רבע שעה כי קמתי מאוחר ופספסתי את האוטובוס, וברור לי שאקבל נזיפה/עונש - מה אומר למורה עם כניסתי לשיעור? התלמידים יעלו אפשרויות שונות: אגיד שזו לא אשמתי, האוטובוס איחר / אומר את האמת ואקבל אחריות ועוד...
נכתוב עם התלמידים את הצעותיהם ואחר כך נבקש מהם לציין מה מאפיין כל תגובה. מה היתרונות והחסרונות שלה, מה התגובה מעידה על התלמיד/ה המאחר שבדוגמה.
נשתדל לקיים את הדיון עם כמה שפחות ביקורתיות כלפי התגובות, מתוך עמדה של 'ניתוח רציונלי' – תוך דגש על שאלות כמו – האם אני אומר את האמת כולה או רק את חלקה שמתאים לי, מי אכן אחראי לאיחור – אני או האוטובוס?
כמובן שניתן להביא דוגמאות אחרות, לפי היכרותכם את תלמידכם וסביבתם.

הערה כללית: הטקסט ארוך, ומוצע כאן דרך 'לפרק' אותו לחלקים, כך שהעיכול יהיה קל יותר:

- ניתן ללמוד בחברותות: לבקש מהתלמידים לקרוא בזוגות/שלושות את שורות 1-7, ולבקש שיכינו רשימה של תכונות המאפיינות את "האדם הגורלי".
יש כיתות בהם כדאי להקדים ולהסביר שאובייקט = חפץ.
במליאה נאסוף את המאפיינים והתכונות, ונסביר אותם תוך כדי:

האדם הגורלי הוא אדם שמתאפיין בפסיביות שלו, מרגיש שהוא כמו חפץ חסר רצון עצמי, חסר שליטה בעולם. טיפוס של "אכלו לי שתו ליי", שום דבר לא באחריותו או באשמתו, בכל דבר הוא מאשים אחרים. **מכירים כאלה?**

- מה קורה כאשר משהו רע קורה לאדם מסוג זה? כיצד הוא יגיב?
בקטע הבא נראה שיש שני שלבים מרכזיים שעוברים על אדם כזה בעת צרה.
משורה 8-27 ניתן לקרוא ביחד, תוך סיכום ואז לענות על שאלה מספר 2 בעמוד 197.
מהי תגובת האדם הגורלי כשקורה לו דבר רע, כשנפגש עם סבל? האדם הגורלי שחווה סבל עובר שני שלבים בפגישתו עם הסבל (כלומר, כשקורה לו משהו רע):

א. **השלב הפסיכולוגי:** "הגורל מתעלל בי" ("האוטובוס איחר", "המורה סתם נטפלת אליי"). הוא בהלם ומרגיש שהוא עובר חוויה נפשית קשה. הוא נבוך ומבולבל מול הסבל ומרגיש חסר אונים, משותק, שהוא אינו יכול לשנות דבר. הוא מרגיש **קורבן** של המצב, הגורל מתעלל בו. הביטחון העצמי שלו יורד. הוא חש שאלוהים כועס עליו והוא מפוחד מאוד. הוא חש שיש כוחות רוע שטניים שרוצים להתעלל בו – הוא סובל **ושותק**. אין לו יכולות להתמודד עם הסבל, עם הרע.

ב. **השלב הפילוסופי:** בשלב השני, לאחר ההלם, מתעוררת בו הסקרנות האינטלקטואלית – האדם חושב שאם ימצא תשובה לשאלה 'מדוע אני סובל?' הוא יוכל לשקם את הביטחון העצמי שלו. הוא מתחיל לשאול שאלות פילוסופיות על **הסיבות**

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

לקיום הרע. בסופו של דבר הוא בונה **מנגנון הגנה** פילוסופי: באמצעות כלים תבוניים הוא מגיע לאשליה שבעצם לא יכול להיות שיש באמת רע בעולם. [שורה 24]

ההשלכה המעשית היא שהאדם הגורלי לא מתמודד עם הרע מתוך אחריות אישית אלא רואה בה גזירת-גורל.

שאלה 5 היא שאלה פילוסופית מעמיקה בפני עצמה, ונראה כי ניתן לענות עליה מספר תשובות. ייתכן שהסיבה המרכזית להכחשת קיום רוע בעולם על ידי 'האדם הגורלי' הוא הפחד העמוק שלו להתייבב אל מול הרוע ולהתמודד אתו. (זה מזכיר קצת ילדים צעירים אשר בעת שהם מתכסים בשמיכה הם בטוחים שלא רואים אותם. אם לא אאמין שיש רוע, הוא לא יוכל להתקיים.)

שאלה 6: כנגד איזו תפיסה יוצא כאן סולובייצ'יק?

כפי שלמדנו בפרק הרביעי, אחת מתשובותיו של **הרמב"ם** בעניין הרע, והיותר פילוסופית שבהן, היא שהרע איננו ישות שבאה לגרום לסבל לאדם, הרע הוא למעשה **היעדר** טוב. [כדאי לשים לב שלמרות דבריו אלו, לא ניתן לראות בגישת רמב"ם תפישה 'גורלית' כלל וכלל. עיקר הרוע, לדבריו, נובע מבני האדם עצמם, ולא מכוחות דמוניים חיצוניים לו].

קריאת שורות 28- הסוף:

שאלה 7: האם לדעת סולובייצ'יק יש רע בעולם? מצאו שלושה ביטויים מהקטע שקראנו זה עתה שמוכיחים זאת.

שאלת משנה – היזכרו באירוע ובתקופה בהם נושא הרב סולובייצ'יק את נאומו שאנו לומדים כעת – לאיזה אירוע היסטורי יכול להיות שהתכוון כשדיבר על "ייסורי שאול ותופת בעולם"?

שאלה 8: לדעת סולובייצ'יק הפילוסופיה איננה יכולה לתת מענה לבעיית הרע. אין לבני אדם תשובה לשאלה 'מה מקור הרע?' או - למה אני חווה את הסבל הזה? ולכן לא כדאי להעמיק בשאלה זו, כל התשובות נשמעות כתירוצים. ברוח האקזיסטנציאליזם יש להתמקד בשאלה: איך אדם יכול וצריך לעשות נוכח הרע.

שאלה מעניינת: האם לדעתכם האמונה הדתית מעניקה תשובה לבעיית הרע?

מדרש תמונה:

השתמשו בידע-העולם שלכם, ובדמיונכם, וכתבו **במחברת** (רצוי בגוף ראשון): מיהי ילדה זו? מניין היא? מה היא חווה בעולם? איך היא מרגישה כלפי זה? לאחר שמתנדבים יקריאו את אשר כתבו נשאל: מה הקשר בין התמונה לבין דברי סולובייצ'יק בקטע שקראנו? התמונה מביעה יותר מאלף מילים את שנאמר בסוף הקטע: יש רע בעולם. ילדים רכים סובלים ממנו גם כן, ואין הסבר פילוסופי שיסביר רע זה.

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

הסתירה שבין האמונה בעולם הטוב לחוויית הסבל האישי – עמוד 198

מדרש תמונה: אפשר להקדים לקריאה

התבוננות בצילום שבעמוד 198, ולשאל:

מה רואים בצילום?

האם זה אותו השטיח? מה ההבדל?

משל השטיח:

כפי שראינו בצילום – שני צדדיו של שטיח אינם זהים: בצדו האחד הדוגמה ברורה, הקווים מדויקים, הצבעים בוהקים. ואילו בצדו האחר – הדוגמה מטושטשת, הקווים פחות מדויקים, הצבעים דהויים, ישנם חוטים ותיקונים. אם יראו לאדם רק את הצד **ההפוך** של שטיח יפה וצבעוני, הוא לא יוכל לתפוס את הדוגמה או להתפעל מצבעוניותו.

כך, אומר הרב סולובייצ'יק, גם בני האדם אל מול היקום (ובעיקר מול הסבל שחווים ורואים ביקום): בני האדם חווים את העולם מהצד השני שלו, הלא-ברור. האדם מסוגל לראות את העולם רק מזווית ראייה צרה וקטנה ולכן אין ביכולתו להבין את סודות היקום ואת הסיבות לקיום הרע. קשה לאדם לראות את ה'דוגמה' – כלומר, את הסיבות לתופעות ביקום, כולל תופעת הרע.

שאלה 3 היא שאלת השוואה עם דברי הרמב"ם שלמדנו בפרק הרביעי.

סולובייצ'יק ממשיך כאן את הרעיון שמביע רמב"ם שמדגיש שהאדם הוא רק 'פסיק' ביקום, הן מבחינת אורך חייו הקצר (מימד הזמן) והן מבחינת גודלו לעומת היקום (מימד המקום). גם סולובייצ'יק אומר "שהשגת האדם מצומצמת". ההבדל המרכזי הוא שרמב"ם מסיק מכך שעל האדם **להמשיך ללמוד** ולהבין את סודות היקום והעולם עד כמה שתבונתו מאפשרת. מבחינתו, כמו גישת פילוסופים רבים בימי הביניים - יש תשובה לשאלת מקור הרע – ועלינו מוטלת החובה להמשיך ולחפש אותה. ככל שנבין את העולם ואת עצמנו טוב יותר – נוכל להימנע מרע והעולם יהיה מקום טוב יותר.

מסקנת סולובייצ'יק שונה: היות ואין לנו אפשרות לראות את העולם מבחוץ, ובבהירות, כפי שהאל רואה אותו – **אין טעם** כלל לעסוק בשאלות שאין אפשרות שתהיה לנו תשובה אליהם, "בלמה"? גישה זו מאפיינת את הגישה האקזיסטנציאליסטית, כי היא יוצאת נגד גישות פילוסופיות שמטרתן לנסות ולהסביר את העולם בכלים אינטלקטואליים. הגישה הקיומית טוענת שהיות ולאדם לא יכולות להיות תשובות לגבי סיבות – עדיף לא לשאול על כך ולהתמקד בדרכי ההתמודדות עם סבל ורוע, לשאול את "האיך"?

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

קיום ייעודי – עמוד 199

כעת נראה מיהו האדם האידיאלי, על פי הרב סולובייצ'יק.

א. אנו מציעים לשוב לעבודה בחברותות, לקרוא **שורות 1-3** ולשאול:

מהם המאפיינים של האדם הייעודי?

- אדם פעיל, יוזם
- אדם שמכיר בערך עצמו ובייחודיות שהוא מביא לעולם שסביבו.
- אדם שמטביע חותמו על החיים.
- אדם שהופך באקטיביות שלו להיות שותף של האל במעשה הבריאה!
- האדם הייעודי לא מוותר על "עצמותו ועצמאותו" כאשר הוא נתקל בקשיי החיים.

שני המאפיינים האחרונים צומחים מאותו השורש, אך כדאי לעצור ולשאול את התלמידים: **מה משמעותם?**

עצמותו – מה שמייחד כל אדם ואדם. אני-עצמי. המהות שלי.

מקביל למושג ה'**אותנטיות**' המאפיין את הגישה הקיומית.

עצמאותו – החופש של האדם לעצב את חייו, לבחור לאיזו דרך יפנה, והיות אחראי על גורלו.

מקביל לתפישת ה**חירות** של הגישה הקיומית.

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

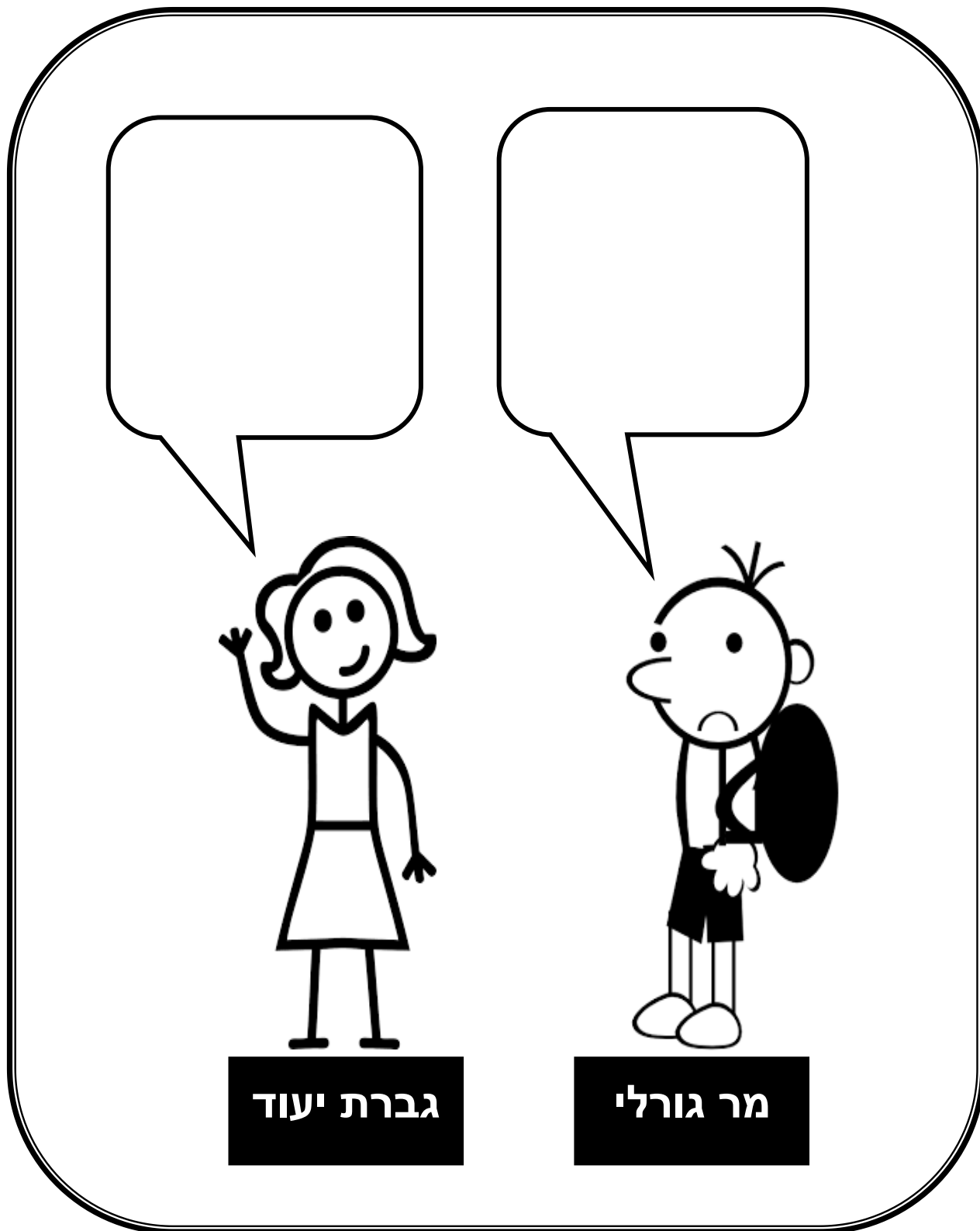
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

הצעה לפעילות כדי לוודא הבנת שתי הדמויות השונות: חלקו לכל תלמיד/ה את האיור הבא, ובקשו מהם למלא בבועות הטקסט במילים שלהם:

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

ב. לפני המשך הקריאה מומלץ להקרין על המסך את **מסכת אבות, פרק ד', משנה כ"ב**:

"...שָׁעַל כְּרִחֵף אֶתָּה נוֹצֵר,

וְעַל כְּרִחֵף אֶתָּה נוֹלָד

וְעַל כְּרִחֵף אֶתָּה חַי,

וְעַל כְּרִחֵף אֶתָּה מֵת,

וְעַל כְּרִחֵף אֶתָּה עֲתִיד לָתֵן דִּין וְחֶשְׁבוֹן לְפָנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא."

לאחר שנוודא שהתלמידים מבינים את הביטוי "על כורחך" – שוב מתוך חיפוש מילים מוכרות יותר מאותו השורש: הכרח, כורח, מוכרח = משהו שהכריחו אותך, שלא בחרת).

נפנה לתלמידים את השאלה - מהי תפיסת העולם הבאה לידי ביטוי במשנה זו? התפיסה המשתקפת במשנה זו היא של **דטרמיניזם קיצוני**: האדם לא בוחר להיווצר, הוא נולד ונזרק לעולם שלא מרצונו, הוא חי את חייו כחפץ שאין לו יכולת שליטה על חייו, יום מותו גם הוא נקבע ואין לאדם דרך לשנותו, ואפילו לאחר מותו – הוא מחויב לעמוד למשפט על מעשיו. [ניתן לעמוד על האבסורד של נתינת דין וחשבון על חיים שאין בהם שום בחירה עצמאית..]

ג. קריאת שורות 4-6

איזה שינוי ערך כאן הרב סולובייצ'יק במקור מהמשנה? מדוע?

סולובייצ'יק מקבל את העובדה שלידתו ומותו של אדם אינם לבחירתו, והם כפויים עליו. אך כל מה שמתרחש מרגע הלידה ועד רגע מותו – **כן** נתון לבחירת האדם, ולאחריותו. "ברצונך החופשי אתה חיי". על האדם להתייחס לחייו בצורה פעילה, אופטימית, יוצרת ויצרנית. לבחון מה מייחד אותו, וכיצד הוא יכול להשפיע לטובה על סביבתו. אילו עקרונות אקזיסטנציאליסטיים מובאים בקטע הזה?

• **בחירה וחירות**: אני בוחר את נתיבי חיי וכיצד להתייחס למכשולים שבדרך.

• **קיום קודם למהות**: אני מגדיר את עצמי

העולם טוב מאוד מנקודת ראות אלוהית, אך לא מנקודת ראות אנושית. אנו, בחיינו, בקיום שלנו, אכן פוגשים א הרע בעולם. אבל אנו רואים רק חלק מתמונה גדולה. אבל זה שייך לשאלות מטפיזיות שאין לנו תשובה עליהם, ולכן לא כדאי לעסוק בהן. גדול הפילוסופים לא יכול לגלות את האמת המוחלטת של העולם – כי אין תשובה. זוהי גישה אנטי-פילוסופית במידה רבה.

ד. קריאת שורות 7 - סוף

מהו הדבר החדש שניתן ללמוד לגבי האדם הגורלי והייעודי מתוך הקטע שזה עתה קראנו?

אין ממש חלוקה לשני סוגי בני אדם. בכל אחד מאתנו יש משהו מ'האדם הגורלי' ומשהו מ'האדם הייעודי'. המטרה שלנו היא "להפוך גורל לייעוד", כלומר - להפחית במידת האפשר את ההתייחסות הגורלית, הפטליסטית לחיינו, ולהגביר את הכוחות שלנו לפעול ולהשפיע בעולם, להיות בעלי יוזמה, כוח רצון, נחישות, ויצירתיות.

"כבשו את הסביבה" – כיצד ניתן לפרש את דברי סולובייצ'יק לגבי מצוות "כבשוה" שבספר 'בראשית'? האם מדובר בכיבוש של אדמה או שלא אנשים? מהי אותה 'סביבה' שיש למשול בה?

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

סולובייצ'יק קורא לאדם לחבור לאלוהים שברא את העולם ביצירתיות ואנרגיה עצומה, ולראות כך גם את תפקידו בעולם – להיות המלך של עולמו – המלך של עצמו. ולא להיות נתין כפוף וחסר אונים של מישהו אחר.

הצעות לפעילויות מתודיות:

1. סולובייצ'יק יוצר כאן **סיסמה** שאמורה ללוות את האדם הייעודי, שהוא האדם האידיאלי. **עבודה בקבוצות**: נסחו סיסמה שמלווה אתכם בחיים, כתבו וציירו אותו על פוסטר.

2. **לפני** שהופכים דף ועוברים לשאלות שבעמוד 200 (ולפני שיראו את תמונתה של רונה רמון שם): בקשו מהתלמידים לחשוב על **אישיות** שהם מכירים, או ששמעו עליה, שמתוך החלטה (ומתוך הסבל) לקחו את גורלם לידיהם, והחליטו להיות פעילים ולהיות אנשים 'ייעודיים'.
לאחר שבחרו אישיות – לחקור עליה באינטרנט ולכתוב עליה תעודת זהות:

שם הדמות שנבחרה:

מדינה ותקופה בה פעלה:

סיפור חייה ב-5 שורות:

הדרך הייעודית שבחר/ה: [בכמה נקודות מרכזיות]

אפשרות: נסחו ראיון (בדיוני) עם דמות זו, שאלו 5 שאלות לאור סיפור חייה והדרך בה נקטה, ונחשו מה תענה.

במליאה כל קבוצה תציג את הדמות שבחרו וינמקו מדוע היא מדגימה את דמות ה"אדם הייעודי".
לאחר מכן קראו על **רונה רמון**, "דמות האיוב המודרני" שלנו, שמהווה השראה להתגברות על טרגדיות מחד, ופעילות מיטיבה מאידך (עמוד 200).

דיאלקטיקה – עמ' 201

על מנת לדון לעומק את הרעיון של המתח הפנימי הקיים בכל אדם בין הגישה הגורלית והייעודית, נחשוף את התלמידים לפרט מרכזי בהגותו של הפילוסוף הגרמני בן המאה ה-19, פרידריך הגל. סולובייצ'יק הושפע במידה מסוימת מגישתו. (כמו גם הרב אברהם יצחק הכהן קוק)

הערה למורים: אין צורך להרחיב את היריעה, אלא בעיקר לסבר את האוזן לגבי הגישה הייחודית שמביא הגל לגבי תנודות חברתיות, אמנותיות, תרבותיות, היסטוריות ועוד.

לפי הגל יש גלים קבועים: קודם יש 'תזה', רעיון בסיסי, אחר כך יש 'אנטי-תזה' – רעיון המורד ב'תזה' ואחר כך יש תקופה שבה נוצר שילוב והרמוניה בין התזה הראשונית והאנטי-תזה, אותה הוא מכנה 'סינתזה'. ברבות הזמן הסינתזה הופכת להיות התזה, ואז הכול חוזר חלילה.

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

לדוגמה: ניתן לראות את התנועה הציונית, שהייתה תנועה חילונית שמרדה הן במסורת היהודית של ישיבה פסיבית בגלות,

והן בתפישות בורגניות – אנטי-תזה ל'תזה' היהודית-דתית-בורגנית שמשלה בכיפה באלפיים שנות גלות. יש הרואים במתרחש בימינו אלה תהליך של סינתזה, בה רבים מאזרחי מדינת ישראל היהודים אינם שומרי הלכה, אך הם מתאפיינים ביחס אוהד למסורת בית-אבא, וגם שבים אל הבורגנות שאפיינה את הדור בו מרדו החלוצים, אנשי העבודה והקיבוצים. סינתזה זו הפכה מזה זמן ל'תזה', ומסקרן לדעת מהיכן ועל איזה נושא תצמח האנטי-תזה שתמשיך את גלגלי ההיסטוריה...

בשונה מהגל ובעקבותיו הרב קוק, שמדברים על תנודות היסטוריות כלליות, סולובייצ'יק לוקח את הדיאלקטיקה למקום פרטי, בתוך ה'עצמי' של כל אדם. הוא טוען שיש מתח פנימי מתמיד בכל אדם, בין הנטייה שלו להיות 'גורלי', לבין רצונו להיות 'יעודי'.

העשרה: בספרו של הרב יובל שרלו, המוקדש להגותו של הרב סולובייצ'יק, "[והיו לאחדים בידך](#)", מביא שרלו קטע מספרו של סולובייצ'יק "גאון וענווה" - עמוד 211 [דברי הגות והערכה – מתוך דברי הספד לרבנית מטלנא]:

"האדם הוא יצור דיאלקטי. קרע פנימי חודר את אישיותו בכל אחד מרבדיה. מקורו של קרע זה איננו במרד שמרד האדם ביוצרו, כפי שהטיפה התיאולוגיה הנוצרית מאז ימיו של אוגוסטינוס. על פי ההשקפה היהודית, לא האדם הוא אשר בחטאו ובמרדו גרם לפילוג הפנימי שבטבע האנושי. אדרבא, פילוג זה נרצה על ידי ה' והוא-הוא המקור לגדלות האדם ולבחירתו כיצור כריסמאטי יחיד סגולה. גדלותו ואופיו היוצר של האדם נובעים מן הקרע הפנימי הטבוע בו ומהיותו שרוי בעצם ישותו במתח ובמבוכה מתמידים. העובדה שהפעילות היוצרת כרוכה בייסורים היא תולדה של סתירה זו, סתירה החודרת את מכלול אישיותו של האדם. הדיאלקטיקה היהודית, בניגוד להיגליאנית, לעולם אינה ניתנת ליישוב ולאיחוי, והיא מתקיימת ועומדת. היהדות מודה בדיאלקטיקה, הכוללת רק תיזה ואנטייתיזה, וחסרה את השלב ההיגליאני, שלב השלמה ההדדית. הקונפליקט סופי, הוא כמעט מושלם. רק הקב"ה הוא היודע כיצד ליישב ולהשלים. אנו איננו יודעים. השלמה המלאה היא חזון לאחרית הימים".

בדבריו אלו באה לידי ביטוי גישתו הקיומית של סולובייצ'יק, בניגוד לגישתו הקלאסית של הגל: האדם הוא יצור מורכב ביותר, והוא נדון לחוות הרבה סתירות ומאבקים פנימיים. אין שלב סינתזה שבו האדם מגיע למנוחה ולנחלה, עליו מוטלת תמיד החובה לבחון את עצמו ואת מעשיו, לבחור בחירות קשות, ולשאת את משאו. אין הרמוניה הפנימית באדם – זוהי תכונה שמאפיינת רק את האל. בני אדם ייהנו משלמות פנימית ומהרמוניה – רק בקץ ההיסטוריה, באחרית הימים. בנימה הומוריסטית ניתן לומר שזה מזכיר את דברי 'הפולניה' הטורחת שאומרת "אנו בקבר"...

שרלו מפרש את דברי סולובייצ'יק וכותב (שם, עמודים 108-111)

".. הקרע הפנימי הוא חלק בלתי נפרד מדמותו של כל אדם באשר הוא. בהמשך המאמר מבסס הרי"ד (סולובייצ'יק) טיעון זה על ראיות דומות לאלו ששימשו בסיס למאמר 'איש האמונה הבודד', כלומר: הדיאלקטיקה אינה תוצאה של התפתחות ושל שינוי תרבותי אלא נעוצה בששת ימי בראשית. ב'איש האמונה הבודד' טיעון זה נסמך על ההבחנה בין פרק א' לפרק ב' בספר בראשית, ואילו כאן מסתמך הרי"ד על שני מדרשים המבארים את הפסוק "ויצר ה' אלוהים את האדם עפר מן האדמה" (בראשית, ב ז)

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

גם בספר הלימוד שלנו "את שאהבה נפשי" (בעמוד 96) מובא הקטע מ"איש האמונה הבודד" המסביר את הפער בין בראשית פרק א' ופרק ב' בכך שמדובר בשניות מובנית בכל אדם.

שרלו מתאר את המאבק הפנימי הקיים בכל אדם :

"הרי"ד סבור שהקרע הנפשי וההיטלטלות בין שני קטבים, הם המקור לחיפוש המתמיד אחר משמעות, וליצירה האנושית הרוחנית. קרע זה מחייב את האדם לברר לעצמו שאלות יסוד, לדון באפשרויות השונות, להידחף מתוך מצוקה קיומית לחיפוש אחר האמת הכוללת. אין הוא מניח לאדם להסתפק בעולם צר ומצומצם, ואין הוא מאפשר חד-ממדיות."

בנוסף לתפיסה הקיומית הזו, יש גם הסבר פסיכולוגי לדיאלקטיקה אליבא דסולובייצ'יק :

"משמעותה הפסיכולוגית של הדיאלקטיקה : ישנו מצב רוח מיוחד המאפיין חוויות דיאלקטיות. הקרע הפנימי יוצר מתח. כתוצאה ממתח זה סובל האדם ייסורים ומכאובים שכן מקור השמחה הוא בהרמוניה, ולא בהתרוצצות המתמדת. עולמו הפנימי של האדם השסוע כולל רגשות של ייסורים, תסכול, מבוכה, בדידות וכד'. זהו התיאור האמיתי של האדם בעולם. זוהי אחת המשמעויות של "נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא" (עירובין יג ע"ב) שכן מציאותו בעולם אינה נוחה לו כלל ועיקר.

האמונה מצטיירת אף היא באופן דומה - היא חוויה מלאה ייסורים, כיבוש פנימי, אונס, כפייה, טלטלה מתמדת, ללא מציאת מקום מנוח".

הדברים קשים, בוודאי לאוזניהם של תלמידינו, בגיל ההתבגרות, שחשים לרוב תחושות של סתירה פנימית, ומאבק פסיכולוגי, והמשוועים לאיזון ולהרמוניה בחייהם. הם עלולים להתקשות בהכלת רעיון המנבא עתיד בוגר שכולו מאבק וסתירות פנימיות.

"די אם אציין את המשמעויות החינוכיות שלה. ייתכן שמסקנתנו תהיה שאין להדגיש את ההרמוניה ואת החוויה הרוחנית המרוממת, אלא להפגיש את הלומדים עם המשמעויות הקשות של האמונה, ועם המחיר הכבד שמשלם כל מי שמכשיר עצמו לגלות את פנימיותה. הדיאלקטיקה כבסיס חינוכי מעצבת באופן שונה את ההוראה, את התכנים, את האווירה החינוכית ואת תפקיד הרב והמחנך. היא פונה אל ציבור מסוים, מתוחכם ואינטליגנטי, ומחייבת יכולת לחיות בקרע מתמיד".

השיח אודות המאבק הפנימי המתמיד יכול גם לסייע מאוד לתלמידים אם נדגיש שאנשים רבים, מאז ומתמיד, חשו שיש מאבק פנימי מתמיד בחייהם, בתחומים רבים ומגוונים – וזה אנושי, ונורמלי, וטבעי, ויש לשאוב מכך את הטוב, ובעיקר – את זה התלמידים אוהבים לשמוע...

יחסו של האדם הייעודי לרע בעולם ולסבל בחייו : עמ' 202-203

בקטע זה נראה כיצד, לדעת סולובייצ'יק, ראוי שהאדם הייעודי יתמודד עם הקשיים, הסבל והרע שהוא נתקל בהם במהלך חייו.

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

בשורות 11-1 יש חזרה מסוימת על רעיונות שכבר דובר בהם. לכן ניתן לתת את הקטע הזה כעבודה בחברותות, ולענות על **שאלות 1 ו/או 2**. הרצון להאמין בכוחות רוע בעולם מאפיין את האדם הגורלי כי הוא מעדיף לראות עצמו כחסר אונים מול כוחות גדולים ממנו, בכך הוא מצדיק את תפיסתו שאין מה לעשות כנגד הרע, ואף מסיק מסקנות שהרע איננו באמת קיים.

שורות 19-12 – האדם הייעודי, או בלשון הטקסט כאן 'בן-היעוד' איננו מתכחש לכך שיש רע בעולם, ואיננו מבזבז את זמנו על תהיות פילוסופיות באשר לסיבת קיומו של הרע ומקורו. השאלה היחידה שבאפשרות האדם לשאול היא: מה עליי לעשות בעולם רווי ייסורים זה. מה חובה עליי לעשות.

שורות 29-20 – כדאי קודם כל לקיים פעילות של **הבנת הנקרא**: ערכו רשימה של האמירות לגבי תגובתו של האדם הייעודי כלפי הסבל בעולם - **עשה ולא תעשה. לדוגמא:**

- ✓ לא לחקור בנפלאות ממך – לא לתהות על דרכי האל
- ✓ להבין שהייסורים באים לטהר את האדם, לרומם אותו ולקדש אותו.
- ✓ האדם צריך לראות בייסורים ובסבל אפשרות לתקן את הפגום באישיותו, ולשפר את עצמו.
- ✓ מתוך השלילה צומח החיוב. מתוך הרע צומח טוב. מתוך הקושי צומחת הישועה.
- ✓ אסור להתעצל, על האדם להתחדש ולפעול כל הזמן.
- ✓ הסבל מביא **גאולה** לעולם: כל אדם צריך לעבור סבל, ולמצוא בכך את העצמי שלו.
- ✓ הסבל הוא שמוריד את המסכות שלנו, מחייב אותנו לעשות חשבון נפש ולהכיר את ה'אני האמיתי' שלנו. [אפרופו שאלה 7 בעמוד 203]

רצוי לשאול את התלמידים עם אלו מהטיעונים הם מסכימים יותר, ועם אלו פחות ומדוע?

שורות 31-30 - כאן אנו רואים שלתפיסתו של סולובייצ'יק, הייסורים אינם דבר שנוחתים על האדם ועליו להתמודד איתם – אלא יש לראות בהם צורך אנושי תמידי.

חיים של שלוה, שאננות, קונפורמיסטיות, בלי חשיבה עצמית ועצמאית – הם קיפאון, כמו המוות עצמו. על האדם הייעודי להיות אדם חושב, מתוחכם, אמיתי – ולכן מודע כל הזמן לסתירות שבחייו ולבחירות שהוא עושה. הסבל וההתרוצצות בין רצונותיו השונים, המתחים הפנימיים המתקיימים בו – אלו החיים עצמם.

מדרש תמונה: יום כיפור - עמ' 203

שימו לב לתמונה שבתחתית עמוד 203, **ולשאלה מספר 5**: התמונה, ששמה "יום כיפור" מתארת יהודים דתיים, בבית כנסת, במהלך צום יום כיפור: האם לדעתכם מושג ה'תשובה' הקשורה לראש השנה ויום כיפור דומה למושג התשובה שמביא כאן הרב סולובייצ'יק?

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

שימו לב להתייחסות לעניין זה בסוף הסיכום שבעמוד 205.

9. היחס לטוב בחיים והיחס לרע בחיים – עמוד 204

נקרא את המשפט הראשון בקטע: "היהדות העמיקה את הרעיון הזה בצרפה את עניין תיקון הסבל והעלאתו עם תיקון החסד והעלאתו" – סלובייצ'יק טוען שהיהדות חיברה בין שני רעיונות חשובים: תיקון הסבל והעלאתו, ותיקון החסד והעלאתו:

תיקון החסד והעלאתו	תיקון הסבל והעלאתו	
האדם חי בתוך חברה, ועליו להתבונן אל מחוץ לעולמו האישי, לראות שיש אנשים שסובלים יותר ממנו, להושיט יד ולסייע ברוח טובה לכל מי שזקוק לכך.	האדם נדרש להתייחס לסבל שהוא עובר, למצוא בעצמו כוחות להתמודד מולו ולשנות את כיוון חייו לטובה, תוך מאמץ מתמיד.	פירוש
זולת	אני	המעגל המרכזי

נמשיך בקריאה עד הסוף ונשאל: היכן יש גם בטקסט זה ביטוי לרעיון הדיאלקטיקה?

גם כאן ניתן לראות דיאלקטיקה.

העולם לא נחלק לאנשים סובלים ולאנשים שטוב להם. יש תקופות קשות בחיי אדם, ויש תקופות טובות. בתקופות הקשות עליו לגייס בעיקר את כוחות נפשו כדי להיות פעיל ויצירתי ולהוציא עצמו מתוך תחושת האין-אונות, וגם בתקופות של שפע וטוב – עליו להמשיך ולהיות נמרץ ויצירתי במטרה לעזור לאנשים סובלים בסביבתו.

סיכום – עמ' 205

כדאי להמליץ לתלמידים להיעזר בקריאת דברי הסיכום בעת שהם לומדים למבחן, וניתן כסיכום ללימוד להשתמש [בסרטון](#) "קצרצר לתלמיד" שיצרנו בנושא.

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

מדרש תמונה: הביטו בצילום התחתון שבעמוד 205 – זהו שדה שנשרף לפני מספר חודשים. מה אתם רואים בצילום? כיצד הוא מתקשר לטקסט "תשובה אמיתית יכולה לבוא רק מתוך התמודדות עם סבל"?

בערך **'שריפת יער'** בוויקיפדיה נכתב ביחס לשיקום יערות שרופים: "בעשורים שאחרי השרפה, הצמחייה משתקמת ובעקבותיה מגיעים אל שטח היער, בחזרה, בעלי החיים. אולם, הן הרכב הצמחייה והן הרכב חברת החי לא בהכרח יהיו זהים לאלה שלפני השרפה. השרפה מהווה הזדמנות

לחדירת מינים חדשים אל השטח מחד ומאידך, לא כל המינים הישנים יצליחו להשתקם אחריה. באיזה מובן קיימת הקבלה בין תהליכים העוברים על אדם ועל הטבע?

העשרה: ברית גורל וברית ייעוד, ברית מצרים וברית סיני – עמ' 206

הרב סולובייצ'יק מרחיב את רעיון ההבדל שבין גורל וייעוד, מן האישי אל הקבוצתי, הלאומי. הוא מבחין בין **שני סוגי ברית** שנכרתו בין עם ישראל לבין האלוהים: **ברית גורל וברית ייעוד**.

ברית גורל – עמ' 206

חלק א - שורות 1-3 – הגדרתו של סולובייצ'יק את 'ברית הגורל':

תחושה של **'ברית גורל'** יכולה להתקיים גם בחיי היום יום, בבית הספר, למשל: במרבית המקרים אתם לא מחליטים מי יהיו שאר חבריכם לכיתה או לשכבה. יכול להיות שאתם מרוצים מההרכב האנושי של תלמידי ותלמידות הכיתה, וזה מצב נפלא. אך במקרה שאינכם מתחברים לרוח הכיתתית, ולא מצאתם חברים בכיתה – ייתכן שתרגישו שאתם חיים במציאות שנכפתה עליכם.

'ברית הגורל' – היא תחושת השתייכות לעם היהודי שמרגיש אדם שיהדותו נכפתה עליו, הר כניגית. הוא מרגיש שגורלו להיות יהודי, והוא איננו יכול להימלט מגורל זה, גם אם ירצה.

השואה היא דוגמה לכך שהגורל המר נכפה על היהודים בשל העובדה השרירותית שהם נולדו יהודים. גורלם של אנשים **שלא** הגדירו עצמם כלל כיהודים, אך הוריהם או סביהם היו יהודים, היה דומה לגורל שאר היהודים.

הצעה מתודית: ניתן גם להקליל את האווירה עם **סרטון** חמוד להפליא (שהוא בעצם סדרת פרסומות) המדגישה רעיון שותפות הגורל, ואת עוצמתה של קבוצה אל-מול חולשתו של היחיד.

חלק ב': שורות 4-11 – המשמעות של ברית הגורל.

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

נתייחס לשאלה 1 בעמוד 207 – ונבקש מהתלמידים לשלוף מן הקטע את המאפיינים השונים של בני העם היהודי:

מעמד חברתי: אצילים / פשוטי עם, נסיך / קבצן

מעמד כלכלי: עשיר / עני

השתייכות דתית: דתי / מתבולל *

מקום: ארצות שונות

מראה: גובה, צבע

מגורים: ארמון / מערה

* בקריאה ביקורתית ניתן להעלות כאן שאלה לגבי דיכוטומיה זו, שמדירה מהמשוואה את הקונסרבטיביים והרפורמים מחד, ויהודים חילוניים מאידך.

שאלה 2 מאפשרת לתלמידים להביע דעות שונות לגבי האנטישמיות. הרב סולובייצ'יק מבהיר שכאשר רודפים יהודי או יהודים בשל יהדותו / מוצאו במקום אחד בעולם, שאר היהודים לא יכולים להישאר אדישים, ולו מהסיבה האינטרסנטית שהדבר יכול לקרות גם לו / להם.

נזכור ששאלה זו מאוד רגישה אצל יהדות ארה"ב, שהרב סולובייצ'יק היה ממנהיגי הרוחניים הבולטים. נושא היחס של יהדות ארה"ב שישבה לבטח בתקופת השואה הוא שאלה מורכבת ביותר – לצד גילויי ערבות הדדית והזדהות היו גם יהודים רבים שהעדיפו להעלים עין, כדי שהאנטישמיות לא תופנה כלפיהם, וכדי שלא יזהו אותם עם קורבנות השואה ממזרח אירופה. [נושא זה מורכב, כמובן, גם כאשר בוחנים את התייחסות היישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת מלח"ע השנייה ולאחריה].

יש 'ברית גורל' בין **שאלות 3 ו-4**: הגורם המאחד על פי קטע זה הוא הגורל: אורח חייהם ותפישותיהם של בני העם היהודי שונים זה מזה, אך מה שמאחד אותם הוא ההתייחסות של הסביבה **החיצונית** להם. לא-יהודים מגדירים כאוות נפשם מיהם יהודים ומי לא, על פי הגדרות שונות, שאינן קשורות בהכרח לרצונו של הפרט. זהו הגורל המשותף עליו מדבר כאן הרב סולובייצ'יק.

חלק ג': שורות 11- סוף – דוגמה ממגילת אסתר

הדוגמה המקראית הקלאסית המתאימה לרעיון זה של סולובייצ'יק הם דבריו של 'מרדכי היהודי' לבת-דודתו אסתר. לא נפרוש כאן את המגילה כולה, רק נזכיר שבעידודו של מרדכי אסתר הופכת להיות אחת מנשותיו של מלך פרס, אחשוורוש. כאשר המן מתכוון להרע ליהודים בכל 120 המדינות שפרס שלטה בהם, מרדכי מבקש מאסתר לסכן את חייה כדי להציל את היהודים מגורלם המר.

בין השאר מרדכי אומר לאסתר: **"אל תדמי בנפשך להימלט בית המלך מכל היהודים"** (מגילת אסתר ד, 13) – כלומר – אל תחשבי שבגלל שעלית לגדולה, ונהיית מלכה – גורלך יהיה שונה משאר היהודים
אפשר לבקש מהתלמידים להפוך את דברי מרדכי משלילי ("אל") ל**חיובי**, בלשונם. למשל:
... "ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכותי" – כלומר יש לך מחויבות ותפקיד להושיע את עמך, ואולי בגלל זה הגעת לבית המלוכה..."

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

המסר של הרב סולובייצ'יק, בשם מרדכי: שתדעי לך שבסופו של דבר היהודים חולקים גורל משותף, גם העשירה, האצילה, שמשכנה בארמון, וגם היהודי הפשוט והעממי. זוהי הסולידריות החברתית המתחייבת מברית הגורל.

מדרשי תמונה:

א. מדרש תמונה בעמ' 206 – שותפות גורל

שאלו את התלמידים: מהו, לדעתכם, הקשר בין חבילת הענפים הזו ובין ברית הגורל של סולובייצ'יק?

ישנו סיפור-עם מפורסם שמדגים את העוצמה שברעיון שותפות-הגורל: אבא אחד שכב על ערש דווי, והוא קרא לעשרת ילדיו לפני מותו. האב ביקש שיתנו לו את חבילת קש ששימשה לו ככרית, וביקש מבנו הבכור לשבור את החבילה. הבן ניסה כמיטב כוחו, אך לא הצליח לשבור את חבילת הקש.

הבן השני, וכל שאר האחים והאחיות ניסו בתורם – ללא הצלחה. האחים והאחיות חשבו בליבם שאביהם בחר בחבילת קש מזן מיוחד ובלתי שביר. לאחר כל הניסיונות ביקש האב את חבילת הקש, ואמר שעכשיו הוא יצליח לשבור את הקש. הוא לקח קש בודד מהחבילה, ושבר אותו. אחר כך לקח עוד קש ועוד קש עד ששבר את כולם.

אמר האב לילדיו: הנה אני, החלש והחולה, הצלחתי לשבור את הקשים כי הפרדתי ביניהם. כל עוד אתם תהיו מאוחדים ואוהבים – אף אחד לא יוכל לשבור אתכם.

ב. מדרש תמונה עמ' 207 – ברית גורל

אפשר להציע לתלמידים להתחלק לארבע קבוצות על פי הטורים שהם יושבים בכיתה.

1. בו-זמנית כל קבוצה צריכה לכתוב את שמות 4 האנשים בטור המקביל למקומם בכיתה.
2. בשלב שני ניתן לשוחח על סוגי ההבדלים שבין האנשים שבתמונות.

שאלו: מי מהם, לדעתכם, הוא יהודי בעיקר מתוך 'ברית גורל'? נמקו.

3. בקשו מתלמידים לחשוב על דמויות נוספות שמייצגות בעיניהם את "ברית הגורל".

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

ג. הצעה לפעילות:

קיימו דבייט בשאלה: **האם המסעות לפולין מעודדות את גישת 'ברית הגורל' לדעתכם? האם הם מדגישים שהגורם המרכזי המאחד את העם היהודי הוא האנטישמיות ושנאת היהודים, או שמא הם מעצימים את ההגדרה העצמית שלנו כיהודים?**

מודעה מתל אביב 1943 – ביטול חגיגות פורים בעקבות סולידריות / שותפות גורל עם מורדי גטו וורשה

ברית ייעוד - עמ' 208

מדרש תמונות:

שאלו את התלמידים: איזו תחושה אתם חשים כשאתם מביטים בצילומים שבמוד 208?
את תחושות התלמידים רצוי לכתוב על הלוח: אחדות ושונות, ביחד, שמחה, שיתוף, עזרה הדדית, רצון, ועוד.
שני הצילומים משקפים תחושה של אחדות ושונות.
כך גם רעיון 'ברית היעוד' משקף את אלו הרואים ביהדותם משהו מעבר לגורל נתון שלא בחרו, אלא אידיאל, רעיון, יעוד, שהם בוחרים שיהווה אבן-יסוד בזהותם האישית והלאומית.
הרב סולובייצ'יק אומר שעל העם היהודי לעבור ממצב של 'ברית גורל' שאפיין את החיים בגלות עד הקמת מדינת ישראל, למצב של 'ברית יעוד', ובכך לחדש כקדם "כוחות יצירה ושמחת קיום מחודש, חופשי ורענן."

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

כאן המקום לחזור לעולמם של התלמידים, ולקיים שיח:

האם הם מרגישים חלק מקבוצה בעלת יעוד וחזון משותפים? האם הם מרגישים שותפות גורל עם בני עמם שאינם חיים במדינת ישראל? האם הם מרגישים שותפות גורל עם אזרחי מדינת ישראל?

מחנה ועדה – עמ' 209

הרב סולובייצ'יק מוסיף למונחים המקוטבים 'גורל' ו'יעוד', ו'ברית גורל' ו'ברית יעוד' אבחנה סמנטית-מהותית נוספת: מחנה ועדה. **המחנה** הוא מקום שאדם מחויב להיות בו שלא מבחירתו. המחנה נועד למטרות הגנה ונולד מחרדה ופחד, ומתוך רצון לשרוד מתקפה של אויב חיצוני משותף.

בשורות 7-11 סולובייצ'יק מציין שתכונה זו של גיבוש למחנה לצורך הגנתי-שרידותי קיים לא רק אצל בני אדם, אלא גם אצל חיות. דוגמה מצוינת לכך בסרטון הקצר [הזה](#), מתוך הסדרה הנפלאה 'סרנגטי' המדגים התנהגות פילים בעת סכנה. (שימו לב ליכיף שנותנים הפילים זה לזו בסיום..)

עדה היא קבוצה של אנשים שבחרו להיות ביחד. הם שותפים מרצון לעשייה מתוך תחושת ייעוד משותף. הקיום של 'עדה' היא תופעה אנושית ייחודית. האחוה אינה תוצאה של פחד או מאבק באויב, אלא נובעת מדחפים חיוביים, שאיפות משותפות, חתירה לתיקון עולם. המילה 'עדה' באה, לדבריו, מלשון 'עדות' – החברים החשים תחושת 'עדה' הם עדים למה שחיבר ביניהם בעבר, ועדים לשאיפות לעתיד.

להתאגדות סביב הגנה ופחד מאויב משותף קורא סולובייצ'יק **'ברית מצרים'**.

המצרים העבידו את בני ישראל בפרך, והמאבק ליציאה לחופשי סבב סביב מאבק במדכא ובאויב.

ואילו **'ברית סיני'** מעידה על קשר ייעודי. בהר סיני קיבלו בני ישראל את עשרת הדברות.. עם ישראל קיבל על עצמו עקרונות מוסריים ואמוניים שמשקפים שאיפה וייעוד לחיים אידיאליים לפרט ולעדה.

מדרש תמונה: הצילום של מדבקות על מכוננית בתחתית עמוד 209:

לפני כעשרים-שלושים שנה ישראלים הרבו להדביק סטיקרים על המכוננית שלהם, ובכך להביע עמדותיהם.

'שירת הסטיקר' שכתב דוד גרוסמן ב 2004 (כאן "הדג נחש" בגרסה מ 2019) מחייה את צילום הסטיקרים על המכוננית,

ויכולה להוביל לדיון בשאלה הבאה: **האם התחושה שעולה מעיון בסטיקרים הללו נותן תחושה שבמדינת ישראל יש**

תחושה של 'מחנה' או 'עדה'?

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

שאלה 6 עמוד 210 : האם, לדעתכם, אפשר למצוא ייעוד משותף לכל העם היהודי? מהו?

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

מדרש תמונה - "התקווה" בעמוד 210

קראו את מילות השיר שכתב נפתלי הרץ אימבר, ושהפך לימים להמנון הרשמי של מדינת ישראל. בדקו:

- מה שינו בגרסה הרשמית של "התקווה"?
- האם יש קשר בין "העיר בה דוד חנה" לבין המילה 'מחנה'?
- ושאלת הדין המרכזית:**
- מהי התקווה עליה מדובר בהמנון? האם כולנו חשים תקווה זו?
- האם עודנה רלוונטית? מה יכולה להיות התקווה החדשה?

העשרה: "החיים שיש לך" / יונה וולך – 211

בכיתה שמתאים לסיים בה עם שיר משמעותי, כדאי לקרוא את "החיים שיש לך". נזכור שלא מדובר בשיעור ספרות ואין צורך להעמיק במשמעות היצירה או מאפייניה הלייריים. בנוסף לשאלות שבעמוד 212 ניתן לשאול:

- איזו שורה מצאה חן בעיניכם, או לחלופין, לא מצאה חן בעיניכם? השאלה החשובה ביותר:
- מה הקשר בין השיר לבין דבריו של סולובייצ'יק שלמדנו בשיעורים האחרונים? ואם יש צורך, להוסיף שאלת-משנה:
- איזו דמות משתקפת בשיר, גורלית או ייעודית?

השיר מבטא את רצונה של הדוברת לקחת אחריות על חייה. להתמודד פנים מול פנים עם העבר, הלא פשוט, למצוא את המקום שבו התחילו הבעיות ("נקודת הבראשית") ולברוא את עצמה מחדש בגרסה מתוקנת יותר, נכונה יותר. כפי שרואים גם בצילום שעיטרו בו את הטקסט – הדוברת רוצה לתקן מתוך תנופה חזקה, בעוצמה, בנוקאאוט בסיבוב הראשון. היא רואה עצמה אדם שהיה חולה, שעשה טעויות, שחייו עד כה נדמו לה כעונש. לא לעמוד יותר בפניה (של הכיתה? של זירת האגרוף?) אלא לקחת את גורלה בידה ולהיות מעתה בריאה (בנפשה).

ניתן לראות בשיר ביטוי למאבק הפנימי שהרב סולובייצ'יק מתאר: **מקיום גורלי לקיום ייעודי.**

משימות סיכום – עמ' 213

שאלה 2: על מנת לענות על שאלה זו בצורה מעמיקה, **רצוי לבקש מהתלמידים למצוא את נקודות הדמיון ונקודות השוני בין תפיסת רמב"ם והרב סולובייצ'יק.** רצוי שזו תהיה עבודה בקבוצות. (אפשר גם לחלק לשלוש קבוצות: דמיון, דעת רמב"ם, דעת סולובייצ'יק).

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

בכיתות מאתגרות יותר אפשר להפוך את נושאי הדמיון והשוני **לקלפי משחק**, ועל רצפת החדר יניחו במקום הנכון את הקלפים כך שיאחדו את נקודות הדמיון, ויעמידו זה מול זה את תפיסות שני ההוגים על פי הקריטריונים שבספר וכאן.

נקודות דמיון:

למרות שמבדילים בין שני ההוגים כ- 800 שנה, יש קווי דמיון רבים ביניהם:

ראשית – שניהם הוגים הרואים בעצמם רציונליסטיים.

לשניהם תפיסה מורכבת לגבי **מקום האדם בעולם**: מצד אחד עליו להכיר בכך שהוא שולי מבחינת היקום – הן מבחינת אורך חייו הקצר, והן מבחינת גודלו בעולם, וביקום.

מצד שני שניהם מדגישים גם את חשיבות האדם, בחירותיו ורצונו החופשי.

שניהם בעלי גישה חינוכית-מוסרית המעבירה את האחריות לקיום הטוב והרע – לאדם.

שני הוגים אלו מייצגים יהדות מסורתית, המאמינה באל כבורא עולם. שניהם מצביעים על כך שאין לאדם אפשרות לענות על שאלת **מקור הרע**, ובוודאי לא להבין את הסיבות הספציפיות לקיום מה שנחוה על ידי האדם כרע וכסבל.

דומה: האדם יכול להכיר את העולם רק מזווית הראייה האישית שלו.

רמב"ם: זו בעיה, על כן עליו להיות צנוע ולא לקפוץ למסקנות כתוצאה מחוויותיו. **אקז':** יש להכיר בכך שאנו תופסים את העולם רק באופן סובייקטיבי, ועל כן פילוסופיה אובייקטיבית איננה אמיתית.

סלובייצ'יק	רמב"ם	
אנטי-פילוסוף – לא מדבר על מהות, סיבה ומטרה אלא על הקיום עצמו, מתמודד עם המציאות: איך האדם יכול וצריך להתמודד עם הרע. (אדם ייעודי)	פילוסוף – שואל מה מהות הרע בעולם (ותשובתו: מקור הרע בעולם הוא החומר, האדם).	איזו שאלה שואלים
לא מדובר בכוחות שטניים, ואכן אין 'כוחות רוע', אך יש מקום להכיר בחוויה הקיומית של סבל. הסבל הוא חוויה ממשית שאין לטשטש.	אין כוחות 'רוע' בעולם. בעולם, בנגוד לאל, יש חומר – ומטבעו חומר יכול להיפגם וסופו להתכלות, זה טבעם של דברים. כמו כן מרבית הרוע בעולם הוא תוצאה של בחירת האדם להיות יצור יצרי, עם דחף לשליטה באחרים וחוסר שליטה בתשוקותיו. הרוע מופיע בעולם כ' היעדר טוב '.	מהות הרע
כוחות הנפש הם העיקר, התבונה בדרך כלל מפריעה. כדי לתקן את העולם יש לתקן את יחסי למציאות ואת המציאות עצמה באופן מעשי.	התבונה היא תכלית האדם. העדר-תבונה היא מקור הרע. המפתח לתיקון העולם: השכלה.	התמודדות עם הסבל
התבונה חשובה, אך חשוב יותר התחושה של האדם בעולם, ההרגשה הטובה הנובעת מתחושה של שליטה על חייד, ומעשיית טוב וחסד.	התבונה בלבד היא שיכולה לגאול את האדם, לאפשר לו להבין טוב יותר את העולם שסביבו, ולהפוך לאדם טוב יותר.	מעמד התבונה

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

תפיסת המציאות	בני האדם לבחון את המציאות רק מנקודת מבטם האישית / הסובייקטיבית ולא מתוך הבנת המציאות הרחבה, האובייקטיבית.	אין טעם ואפשרות להבין את המכניזם של העולם. האדם לא יכול לתפוס את העולם בצורה אובייקטיבית, הוא רואה רק מתוך חוויותיו ורגשותיו הסובייקטיביים.
הסבל והאמונה באלוהים	אנשים נוטים להאשים את האל בחוויות הסבל שלהם. אך האל כולו טוב. עליהם להפנות את חיצו ביקורתם לעצמם ולחברה שסביבם.	התמודדות האדם הייעודי והעדה הייעודית עם הסבל שבחיינו ובחיי אחרים מזככת, מקדשת, מעלה את האדם ומקרבת אותו לאלוהים.

שאלה 3 : אפשר לכתוב את השמות של **ההוגים על בריסטולים**, ולתלות בפינות שונות של הכיתה.

בקשו מהתלמידים לגשת להוגה שהם הכי מזדהים אתו (או הכי פחות לא מזדהים).

על חברי כל קבוצה קודם כל לברר בינם לבין עצמם מדוע בחרו דווקא הוגה זה, ואז לרשום פסקה שמבטאת זאת, וגם את תפיסת ההוגה שבחרו לגבי קיום הרוע, ולתת גם **דוגמה** לדרך התמודדות עם רוע רלוונטי / אקטואלי.

במליאה – נציג מכל קבוצה יקרא את הפסקה.

ניתן להיעזר **בשאלות הסיכום** שבסוף הפרק, עמוד 218.

הצעה נוספת לעבודת-בית אישית להגשה: **"להפוך את הגורל לייעוד"**.

א. תארו תכונה שלכם / אירוע שקרה לכם / נסיבות חיים / שמהווים כיום מקור הסבל בחייכם.

ב. באיזה מצבים אתם מרגישים שהתייחסתם אליו כיגורל?

ג. כיצד לדעתך ניתן להפכו לייעוד?

* בתשובתכם יש להתייחס לציטוט כלשהו מהטקסט של סולובייצ'יק (עמ' 145-149).

העשרה : **"איך ייתכן שלא יהיה רע בעולם"** - סימון וייל עמ' 214

למרות שסימון וייל נפטרה בגיל צעיר (34) ממחלת השחפת נראה שהספיקה לחוות חיים מלאים של חשיבה, עשייה, והתמודדות עם סבל אישי וחברתי. היכרות עם קורות חייה, שלא לדבר על כתיבתה, מהווה השראה.

למרות ההבדלים הניכרים בתפישותיהם ובאורחות חייהם, רבים מדברי וייל דומים למסרים של הרב סולובייצ'יק, אולי בשל היותם בני אותה תקופה, והגישה האקזיסטנציאליסטית המשותפת לשניהם.

העונג והכאב קשורים זה לזה בקשר עבות, והם אינם ניגודיים. יש עונג וכאב שאכן הם ייסורי תופת, אך יש עונג וכאב שיש בהם מרפא ושמחה. אלמלא הסבל והייסורים, לא היו לאדם שאיפות ותשוקות.

תפיסתה של וייל משקפת את האבסורד שבחיים. אנו מצד אחד רוצים לשאוף לעונג ולטוב, אך ברור לנו שללא הייסורים והרע אין משמעות לחיים, הם משעממים ולא מאתגרים.

נפנה לתלמידים שאלה מתבקשת – **מה דעתם לגבי גישה זו לרע?**

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג

תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.

מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il

מדריך למורה "הטוב והרע בהגות היהודית"

פרק שביעי – הטוב והרע בעידן המודרני

מדרש תמונה: עמוד 215

שאלו את התלמידים, בעקבות התבוננות בתמונה?

- באיזה אופן משקף הצילום את הרעיונות שמביעה סימון וייל בטקסט?
- כיצד בא לידי ביטוי האבסורדיות במפגש של הטוב עם הרע?

לסיכום: מדרש תמונה - עמ' 218

כולנו מכירים את התמונות המראות אדם צוחק ואדם עצוב. בתמונה זו יש אדם שלישי, במרכז. הביעו דעתכם: מהו תפקידו / משמעותו של האדם במרכז, לאור הטקסטים שלמדתם בפרק זה?

כותבים: זמרת דפני, עפרה ליבוביץ-גולדברג
תודה לכל המורים ששלחו וסייעו בחומרים לימוד ועזר.
מוזמנים לשלוח חומרים נוספים: taliaag@education.gov.il